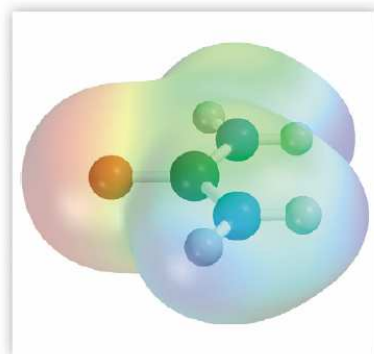

Osnove organske kemije - nastavni tekst

(2. dio)

(za stručni studij)

Pripremio: Dr.sc. Igor Jerković, izv. prof.

Sadržaj

6. Alkani

6.1. Fizička svojstva.....	7
6.2. Rotacija oko jednostruke veze - konformacija.....	9
6.3. Kemijske reakcije.....	12
6.4. Mogućnosti pripreve.....	13
6.5. Jednostavno dokazivanje.....	14

7. Alkeni

7.1. Ograničena rotacija i dvostruka veza.....	15
7.2. Kemijske reakcije.....	18
7.3. Mogućnosti pripreve.....	25
7.4. Jednostavno dokazivanje.....	27

8. Alkini

8.1. Kemijske reakcije.....	29
8.2. Mogućnosti pripreve.....	31

9. Halogenalkani

9.1. Kemijske reakcije.....	34
9.1.1. S_N2 nukleofilna supstitucija.....	35
9.1.2. S_N1 nukleofilna supstitucija.....	36
9.1.3. E2 eliminacija.....	40
9.1.4. E1 eliminacija.....	41
9.1.5. Kompetitivnost supstitucije i eliminacije.....	43
9.1.6. Primjeri supstitucija s različitim nukleofilima.....	43

10. Alkoholi

10.1. Kemijske reakcije.....	44
10.3. Mogućnosti priprave.....	46

11. Eteri

11.1. Kemijske reakcije.....	49
11.2. Mogućnosti priprave.....	50

12. Aldehidi i ketoni

12.1. Kemijske reakcije.....	52
12.1.1. Reakcije na kisiku karbonilne skupine.....	52
12.1.2. Reakcije na vodiku karbonilne skupine.....	56
12.1.3. Reakcije na vodiku α -C atoma.....	57
12.2. Mogućnosti pripreve	58
12.3. Jednostavno dokazivanje karbonilne skupine.....	59

13. Karboksilne kiseline i derivati

13.1. Mogućnosti pripreve.....	61
13.2. Derivati karboksilnih kiselina.....	62

14. Aromatski ugljikovodici

14.1. Elektrofилna aromatska supstitucija.....	65
14.1.2. Utjecaj skupina na elektrofилnu aromatsku supstituciju.....	67
14.1.3. Oriјentacija i sinteza.....	70

15. Areni

16. Fenoli i aromatski amini

17. Ugljikohidrati

17.1. Cikličke strukture.....	76
17.2. Kemijske reakcije.....	85
17.3. Oligosaharidi i polisaharidi.....	81

18. Amini

18.1. Kemijske reakcije.....	85
18.2. Mogućnosti priprave.....	89

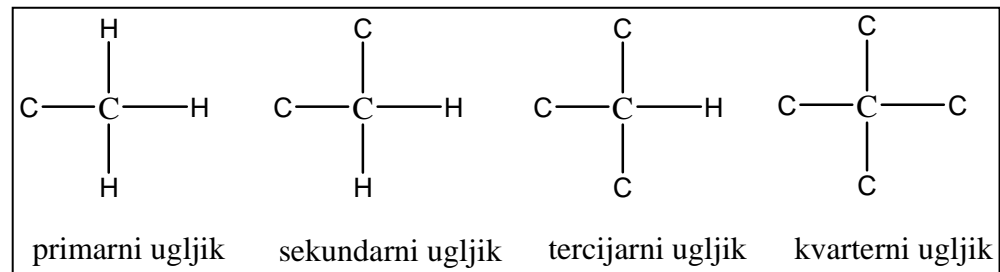
19. Aminokiseline

19.1. Kiselo-bazna svojstva.....	92
19.2. Mogućnosti priprave.....	93
19.3. Primjeri.....	94

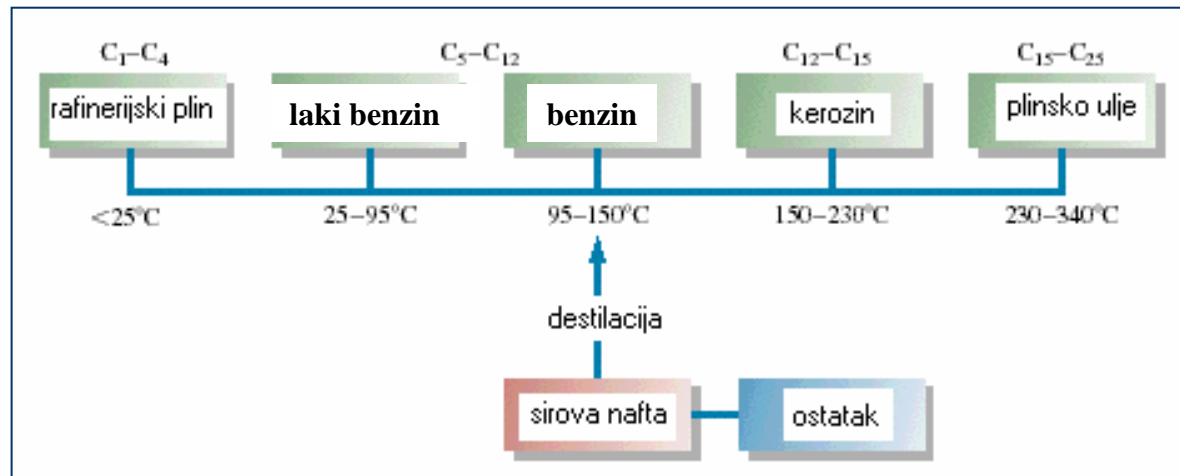
20. Peptidi i proteini

6. ALKANI

- molekulska formula (M_r): C_nH_{2n+2}

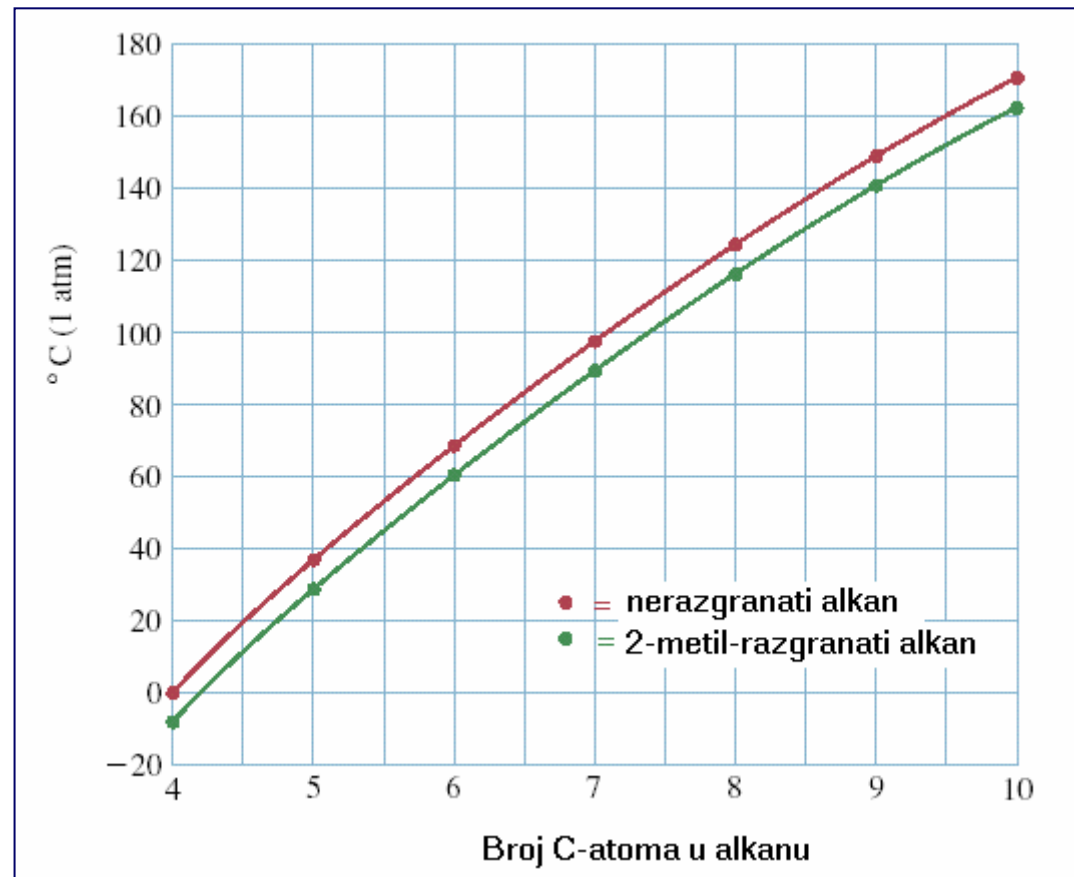

- izvori ugljikovodika (alkani, alkeni, alkini, aromati): nafta, zemni plin, zemni vosak, ugljen i dr.

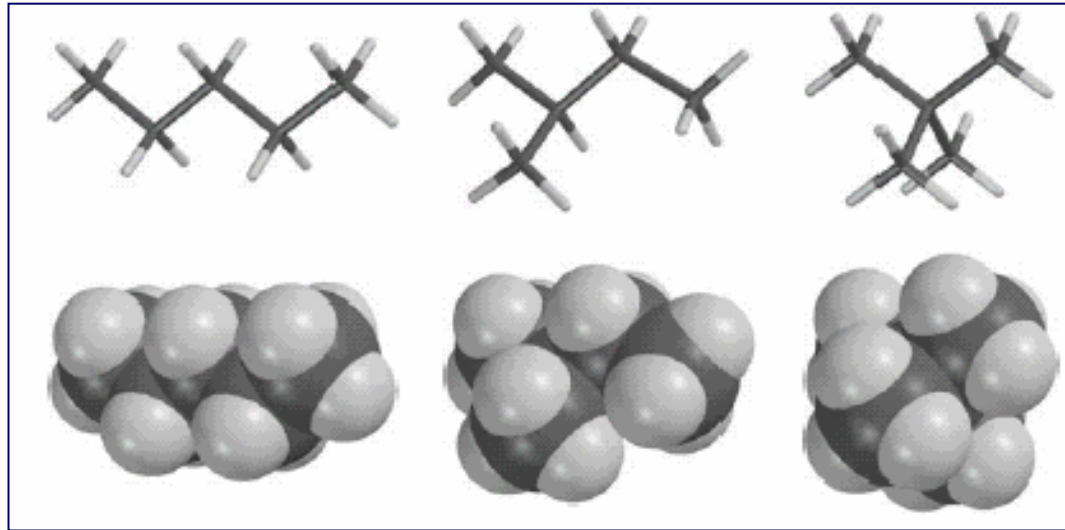

6.1. Fizička svojstva

- temperatura vrenja (t_v): kod pravilnih alkana t_v raste porastom M_r ; grananje alkanskog lanca smanjuje t_v zbog kompaktnije strukture čime se reducira dodirna površina i smanjuju van der Waalsove privlačne sile

- **temperatura taljenja (t_f):** raste s porastom M_r ; ravnolančani alkani se "pakiraju" blisko u kristalima, pa su im t_f više u odnosu na razgranate alkane (osim u slučaju visoko simetričnih struktura)

ravnolančani alkan

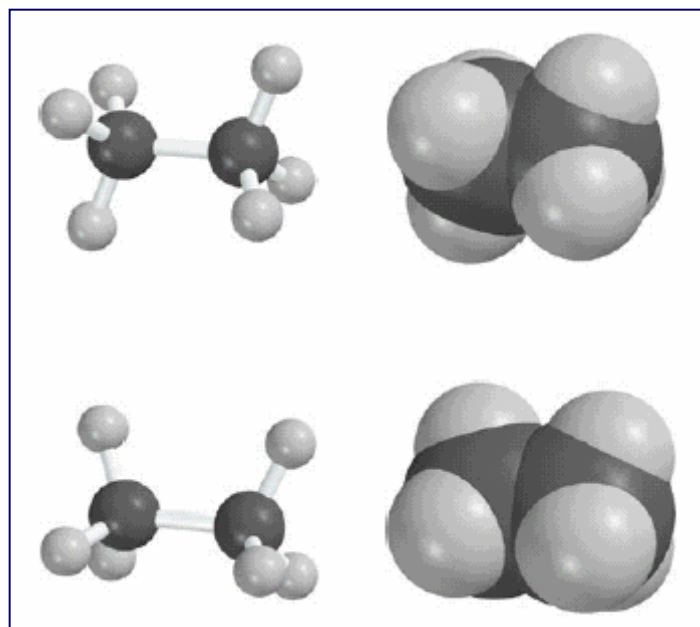
razgranati alkan

simetrični alkan

- **gustoća:** najmanja od svih organskih spojeva, plivaju na vodi
- **topljivost:** izuzetno nepolarni spojevi netopljivi u vodi i polarnim otapalima (nema mogućnosti stvaranja vodikove veze); otapaju se međusobno i u otapalima male polarности (benzen, CCl_4 , kloroform...)

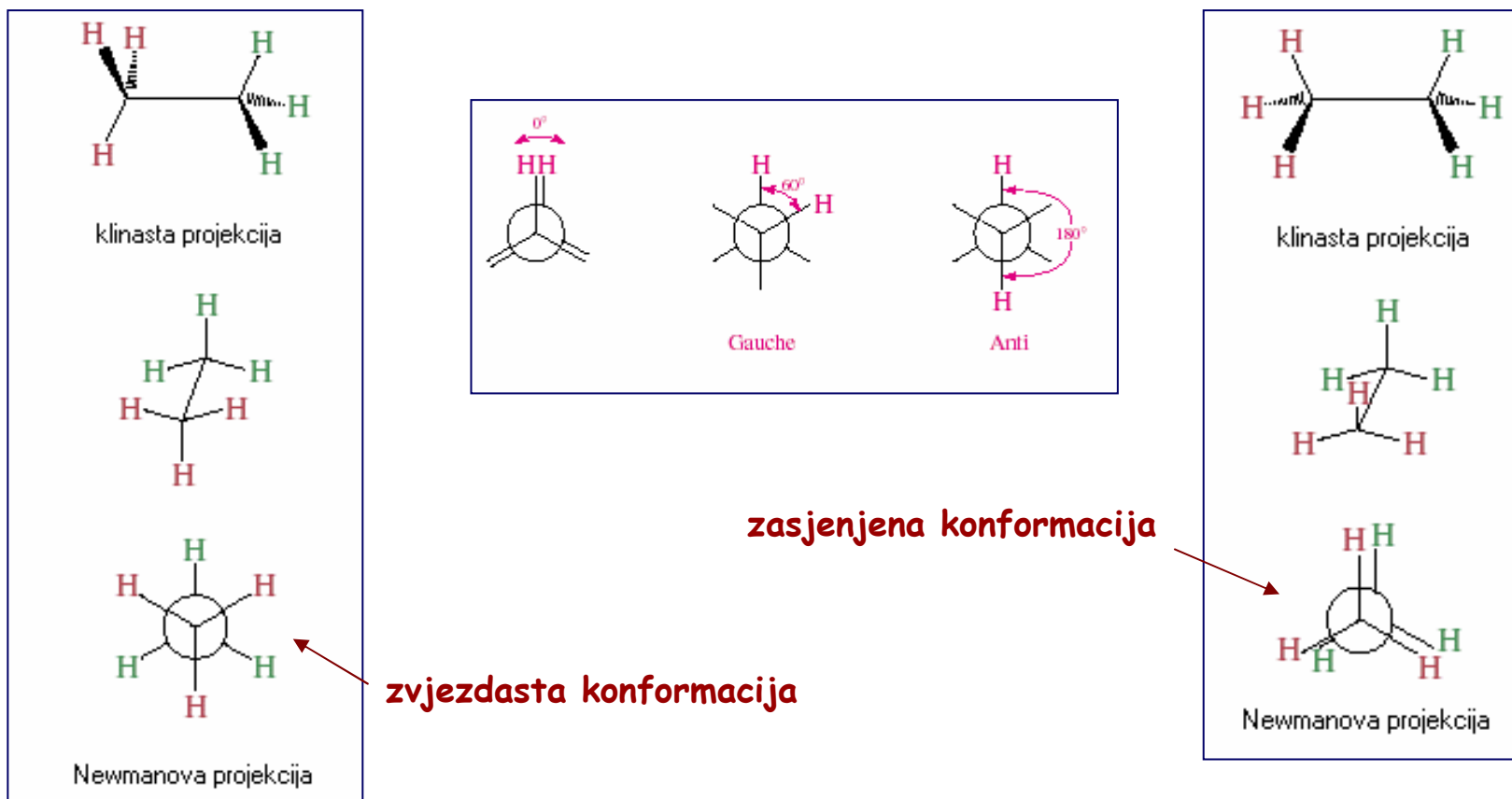
6.2. Rotacija oko jednostruke veze - konformacija alkana

- skupine povezane σ -vezom podložne su rotaciji oko te veze, a molekularni oblici (izomeri) koji nastaju nazivaju se konformacijama molekule
- na sobnoj temperaturi međusobna pretvorba konformacija je brza, a konformacijskih izomera (konformeri ili rotameri) ima beskonačno

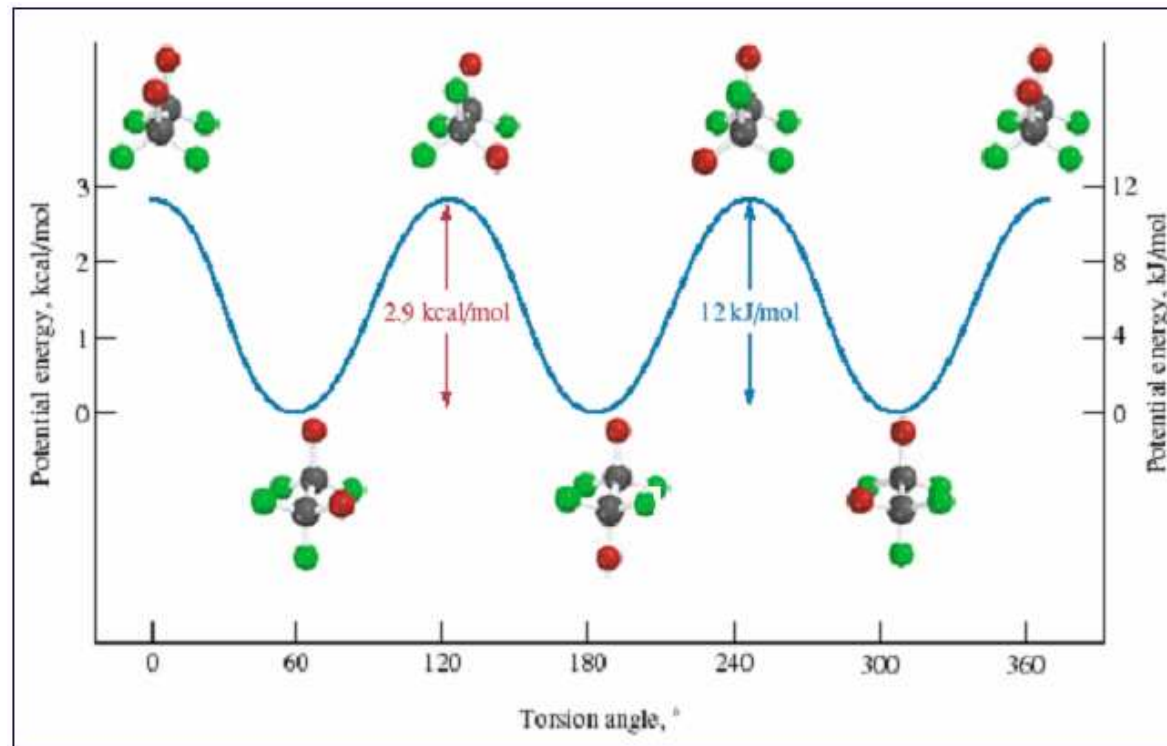

rotacija metilnih grupa
oko σ -veze etana

- Obično se ističu slijedeće vrste konformacija:
  - zvjezdasta konformacija (torzijski kut 60° (*gauche*) ili 180° (*anti*) između H-atoma na susjednim C-atomima)
  - zasjenjena konformacija (torzijski kut 0° ili 120°)

- konformacijska analiza etana: zvjezdasta konformacija u kojoj su C-H veze jedne metilne skupine najudaljenije od C-H veza druge metilne skupine ima najnižu torzijsku energiju, što je najstabilniji konformacijski izomer, konformer ili rotamer; za prijelaz zvjezdaste u zasjenjenu konformaciju potrebna je energija aktivacije od 12 kJ/mol

6.3. Kemijske reakcije

- **Oksidacija:** suviškom kisika alkani se oksidiraju (izgaraju) do CO_2 i H_2O (kod nepotpunog izgaranja do CO) uz oslobađanje energije (gorivo):

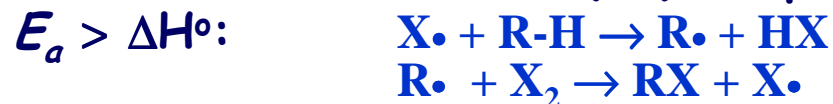

- **Halogeniranje alkana:** lančana reakcija supstitucije po tipu radikala uz svjetlo ili toplinu; mehanizam reakcije u tri stupnja:

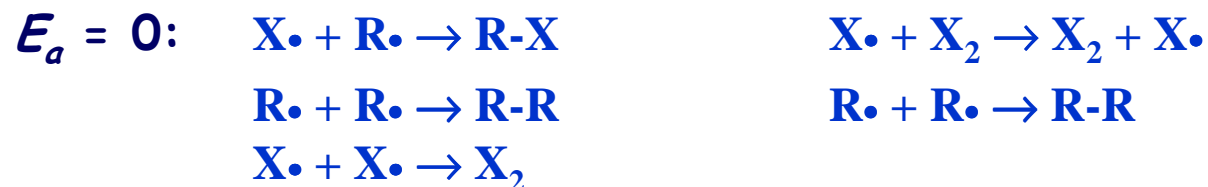
Inicijacija - djelovanjem svjetla ($h\nu$) ili topline (250-400 °C) halogen (X_2) se homolitički cijepa uz nastanak radikala halogena ($\text{X}\cdot$):

Propagacija - nastanak alkil-radikala ($\text{R}\cdot$) i napredovanje reakcije:

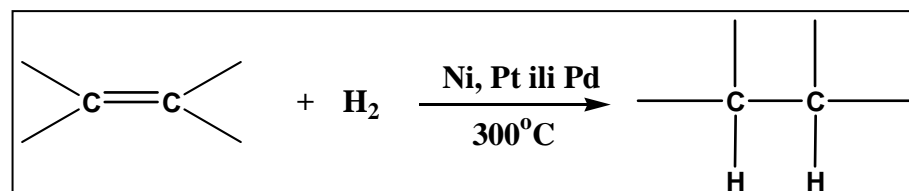

Terminacija - reaktivne čestice se troše, ali ne nastaju nove:

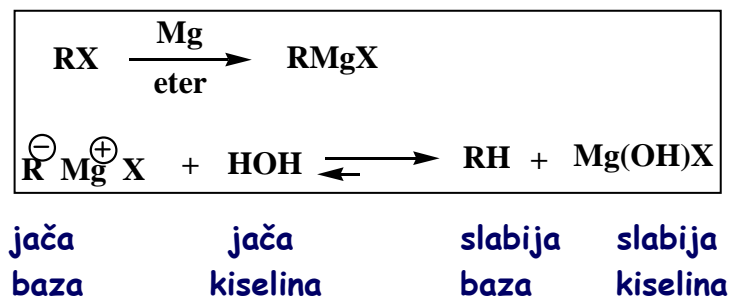

6.4. Mogućnosti priprave

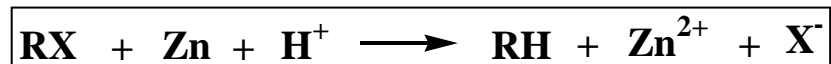
- Hidrogeniranje alkena (olefina) - adicija:

- Sinteza po Grignardu* - kiselobazna reakcija:

- Redukcija halogenalkana:

---

* - RMgX - Grignardov reagens

6.5. Jednostavno dokazivanje

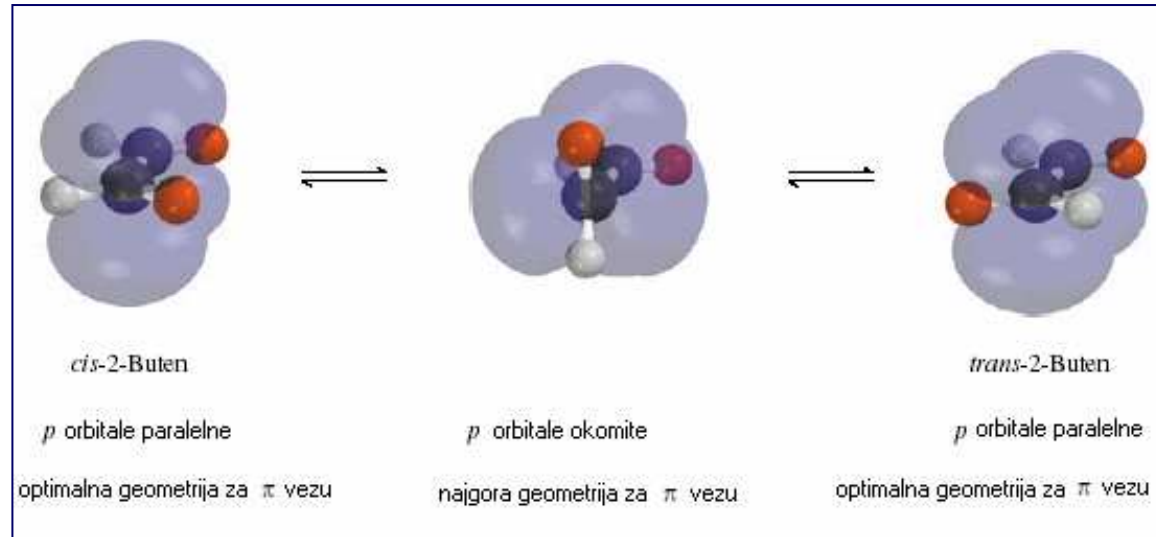
- nepolarni spojevi netopljivi u vodi i H_2SO_4
- manja gustoća od vode (plivaju na vodi)
- izrazito nereaktivni spojevi; ne reagiraju s *konc.* H_2SO_4 , Na, Br_2 u CCl_4 , s KMnO_4 u kiselom mediju i sl.

7. ALKENI

- nezasićeni ugljikovodici molekulske formule C_nH_{2n}
- fizička svojstva: slična alkanima, vrelišta su im općenito niža od alkana s istim brojem C-atoma; apsorbiraju UV-svjetlo (zbog π -elektrona)

7.1. Ograničena rotacija oko dvostruke veze

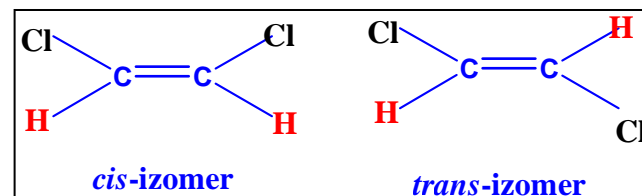
- postoji energetska barijera (264 kJ/mol) za rotaciju grupa povezanih dvostrukom vezom: maksimalno preklapanje p -orbitala je kada su one paralelne, rotiranje C-atoma dvostruke veze za 90° razara π -vezu
- na sobnoj temperaturi nije moguća rotacija oko dvostruke veze (ograničena rotacija) što u nekim slučajevima uzrokuje postojanje dva stereoizomera (geometrijski izomeri) koji se mogu razlikovati u reaktivnosti i fizičkim svojstvima

položaj *p*-orbitala prilikom rotacije oko π -veze:
 π -veza se prekida kada su *p*-orbitale međusobno okomite

geometrijski izomeri (cis-, trans-, E-, Z-izomeri):

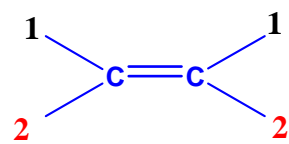
- *cis* - izomer (iste skupine sa iste strane dvostruke veze)
- *trans* - izomer (iste skupine sa suprotne strane dvostruke veze)

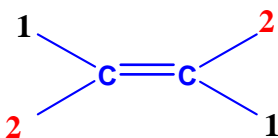
- CIP-sustav - označe se prioritetne skupine (kao kod stereoizomera) vezane za nezasićene atome:

Z-izomer (prioritetne skupine s iste strane)

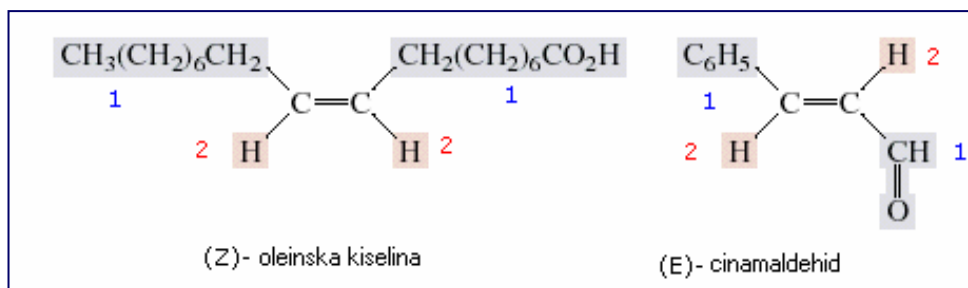
E-izomer (prioritetne skupine s različitih strana)

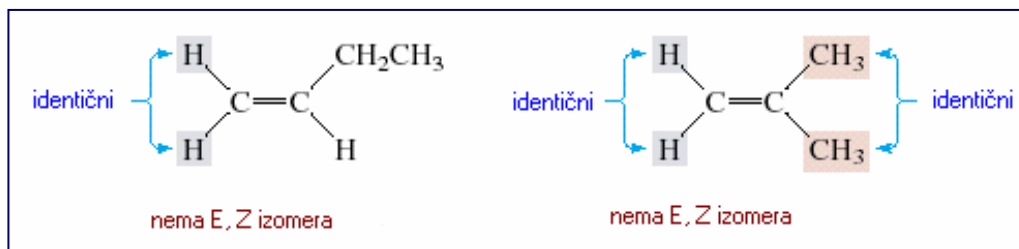
Z-izomer

E-izomer

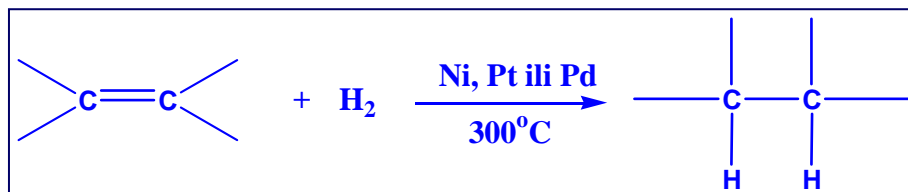

- ako se na jednom C-atomu dvostruke veze nalaze isti atomi ili skupine takav spoj nema *cis-*, *trans-*, *E-*, *Z-*izomera

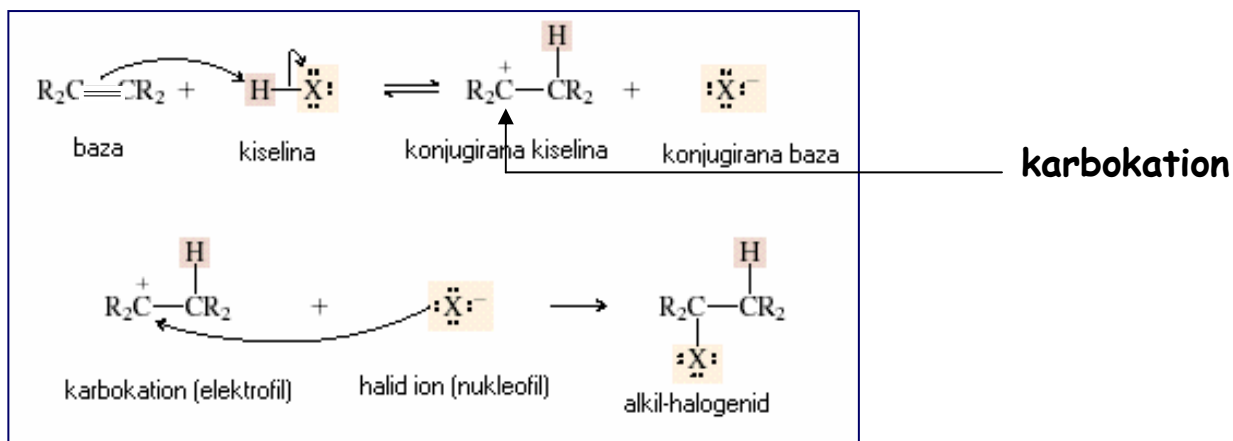
7.2. Kemijske reakcije

- karakteristične reakcije su elektrofilne adicije i adicije slobodnih radikala
- Adicija vodika (H_2) - hidrogeniranje: (u prehrambenoj industriji koristi se za pretvorbu nezasićenih tekućih biljnih ulja u polukrute zasićene masti za margarin ili krute masti za kuhanje)

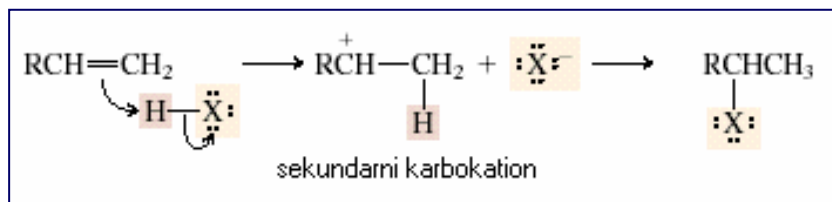

- Adicija halogena (X_2) - halogeniranje (slično hidrogeniranju)
- Adicija halogenovodika (HX) - hidrogenhalogeniranje: elektrofilni reagens "napada" elektronski par π -veze, a u slijedećem koraku nukleofil daje elektronski par ugljiku

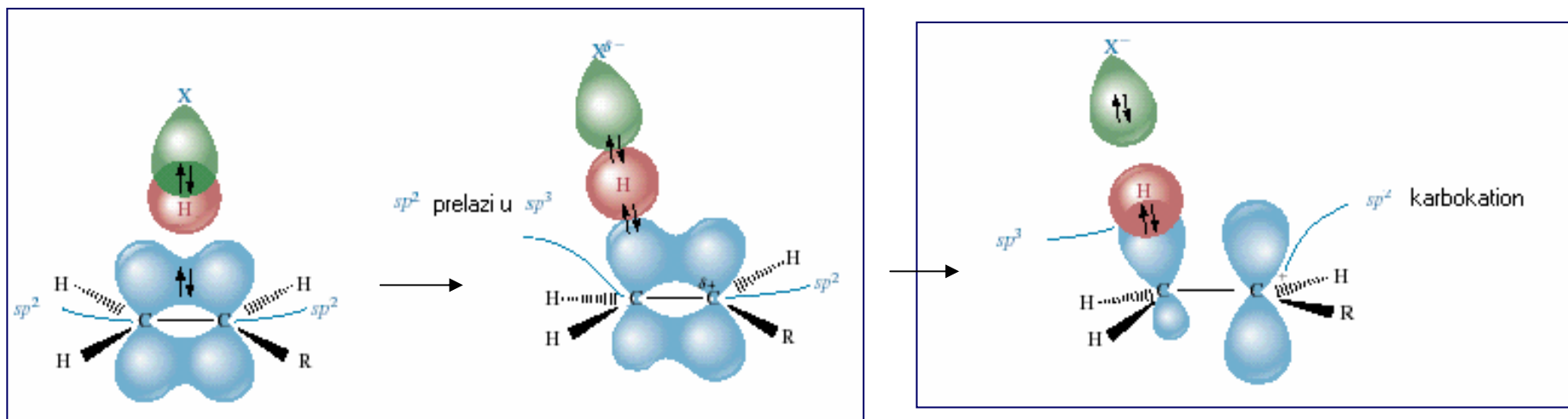
elektrofilna adicija HX na dvostruku vezu (ionski tip) za simetrične alkene:

- **Markovnikovljeva adicija** - kod nesimetričnih alkena proton se veže na ugljik koji je "bogatiji" na vodik (elektrofilna adicija, reakcija po ionskom tipu, odvija se u tami bez prisustva peroksida)

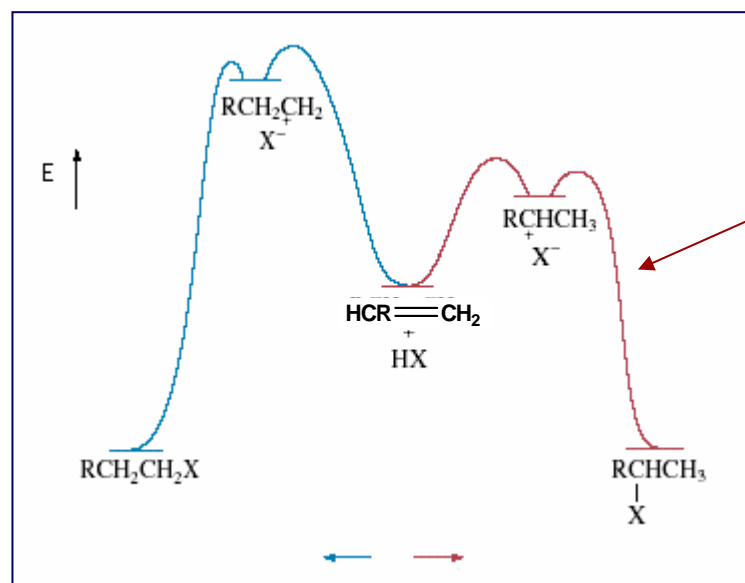

- reakcija se odvija u smjeru nastanka stabilnijeg karbokationa (pregradnja manje stabilnog u stabilniji; ako je moguće)

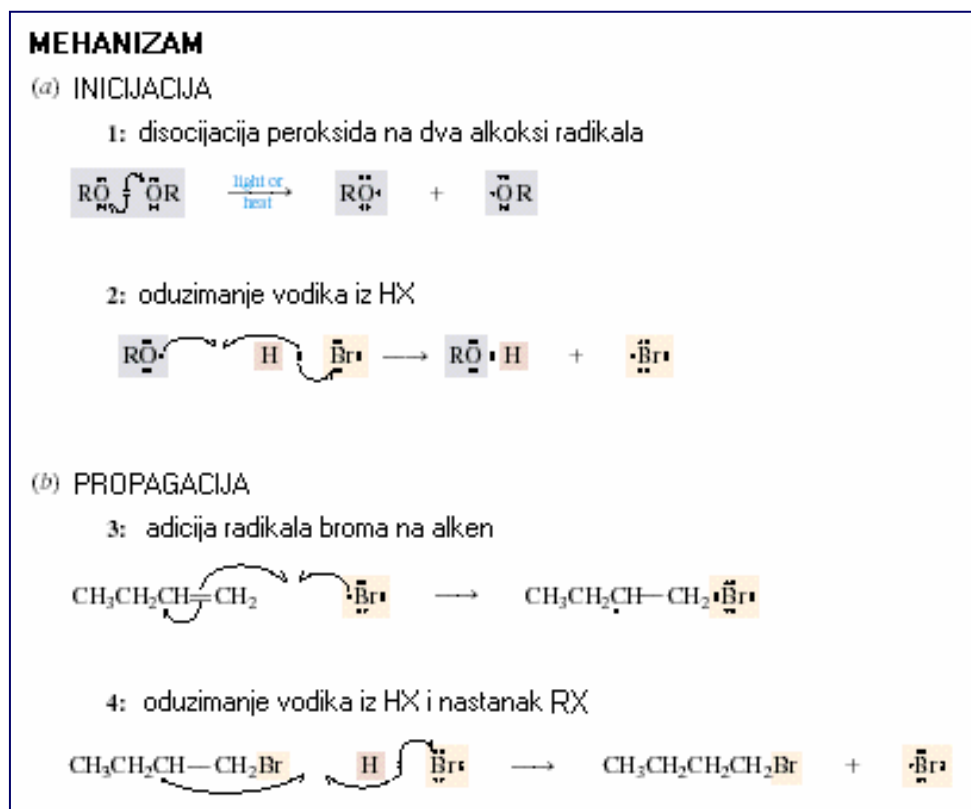
orbitalna slika nastanka karbokationa

- karbokation se pregrađuje do stabilnijeg (stabilnost karbokationa alil > benzil > 3° > 2° > 1°), a zatim slijedi adicija nukleofila (halogena)

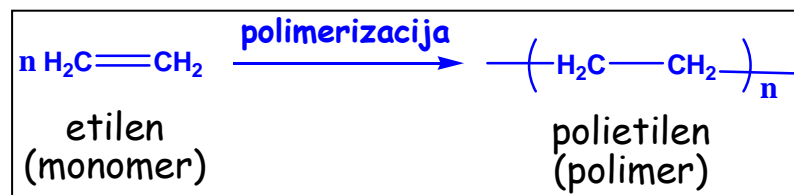
niži energetski put za Markovnikovljevu adiciju

- **anti-Markovnikovljeva adicija:** u prisustvu svjetla ili peroksida vodik se adira na ugljik s manje vodika (adicija slobodnih radikala)

- radikal broma se adira na C-atom alkena uz nastanak stabilnijeg radikala (više supstituirani); slobodni radikali se ne pregrađuju

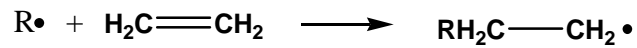
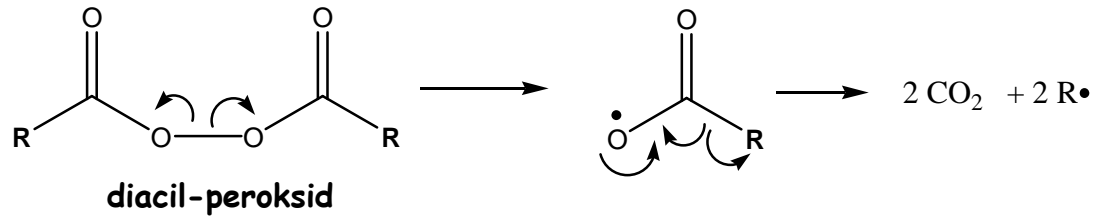
- **Hidratacija** - adicija vode: voda se adira u kiselom na alken u skladu s Markovnikovljevim pravilom uz nastanak alkohola, detaljnije str.46
- **Polimerizacija** - lančana (stupnjevita) reakcija spajanja monomera u makromolekule (polimere), bez otpuštanja atoma ili skupina, npr. polimerizacija etilena u polietilen:

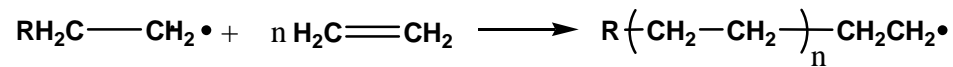
- prosječna molekulska masa polimera ovisi o duljini lanca polimera, a regulira se dodatkom sredstava za prijenos lanca (prekidaju rast lanca polimera)
- polimerizacija vinilnih monomera -adicija po tipu radikala (pretežito) ili ionskom tipu (kationska ili anionska)

• Polimerizacija alkena po tipu radikala:

Inicijacija (diacil-peroksid disocira na radikale koji iniciraju reakciju)

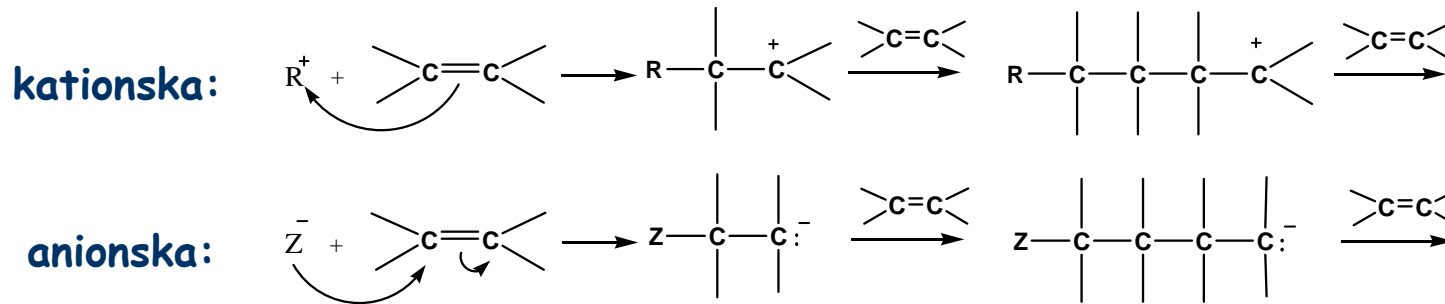

Propagacija (lanac napreduje adicijom etilenskih jedinica)

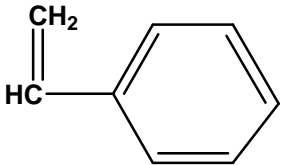
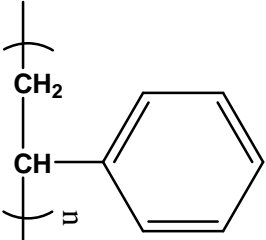

Terminacija (rast lance se zaustavlja kombinacijom radikala ili dr.)

• Polimerizacija alkena po ionskom tipu:

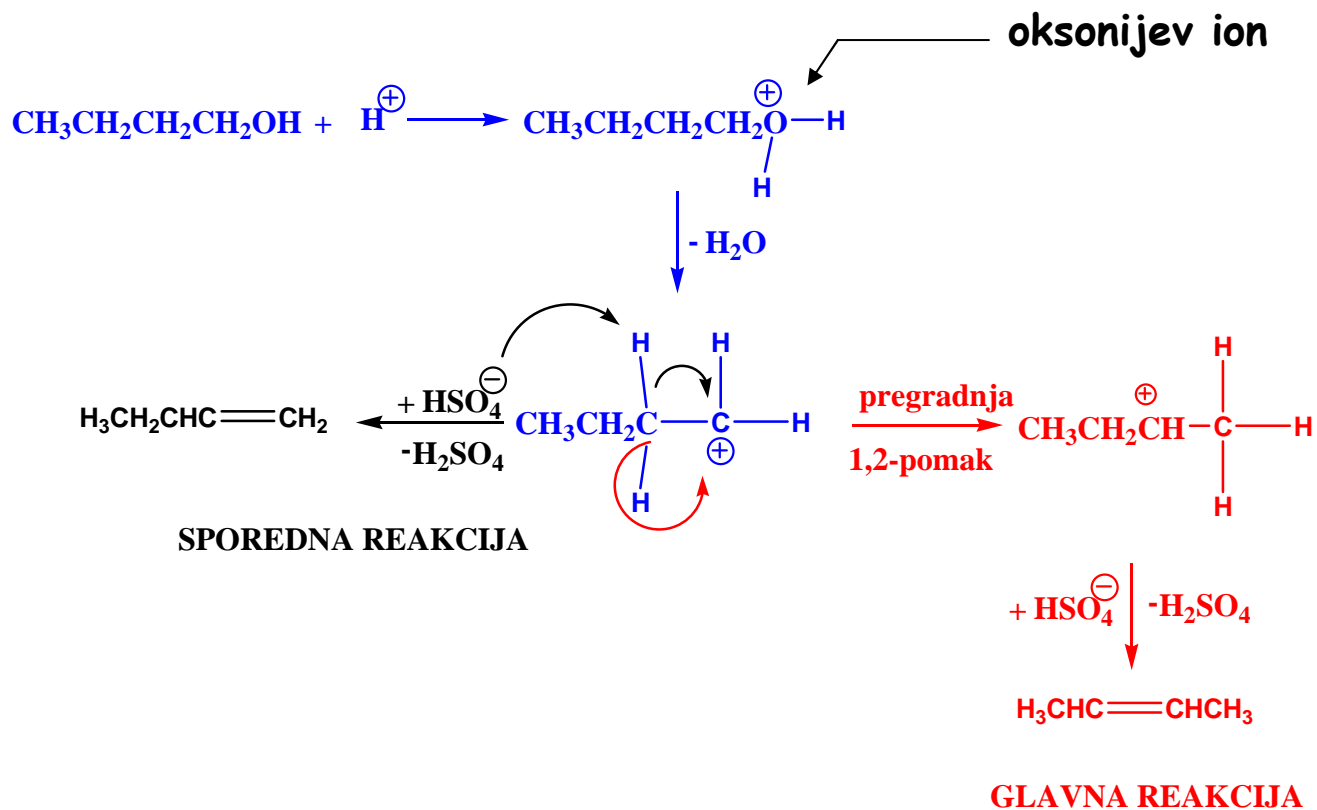

Primjeri polimera

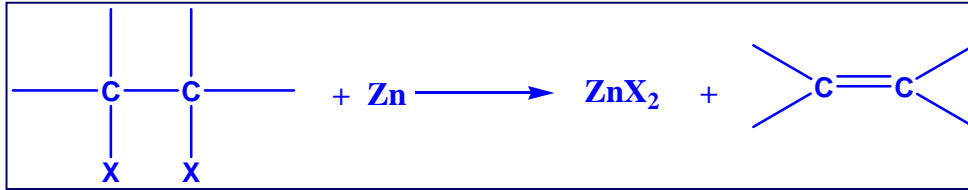
Monomer	Polimer	Naziv
$\text{H}_2\text{C}=\text{CHCH}_3$	$\left(\text{CH}_2-\underset{\text{CH}_3}{\text{CH}} \right)_n$	polipropilen (PP)
$\text{H}_2\text{C}=\text{CHCl}$	$\left(\text{CH}_2-\underset{\text{Cl}}{\text{CH}} \right)_n$	poli(vinil-klorid) (PVC)
$\text{H}_2\text{C}=\text{CHCN}$	$\left(\text{CH}_2-\underset{\text{CN}}{\text{CH}} \right)_n$	poliakrilonitril (orlon)
$\text{F}_2\text{C}=\text{CF}_2$	$\left(\text{CF}_2-\text{CF}_2 \right)_n$	politetrafluoreten (teflon)
		polistiren (PS)

7.3. Mogućnosti priprave

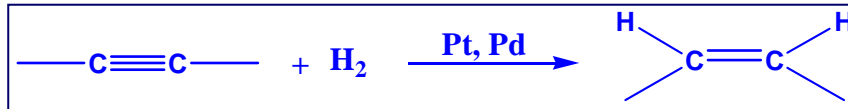
- Dehidratacija alkohola - eliminacija po ionskom tipu: kisik OH skupine privlači proton kiseline (nastanak oksonijevog iona); H_2O odlazi, a ostaje karbokation koji se pregrađuje (1,2-pomakom H^-) u stabilniji i privlači elektrone susjednog C-atoma, dok anion kiseline prima proton susjednog C-atoma, te nastaje dvostruka veza

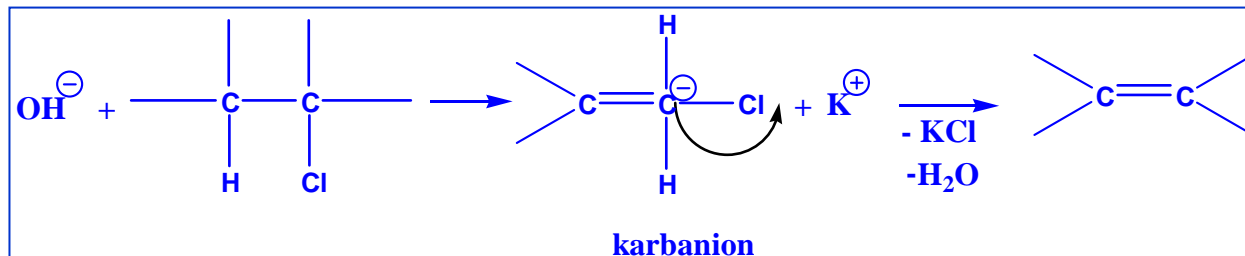
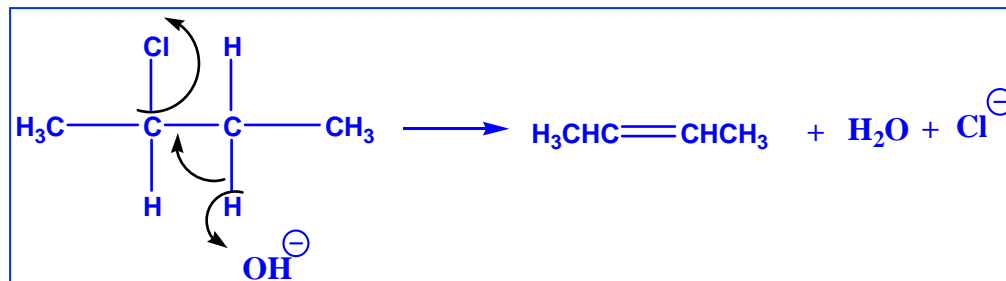
- Dehalogeniranje vicinalnih dihalogenalkana:

- Hidrogeniranje alkina:

- Dehidrogenhalogeniranje halogenalkana:

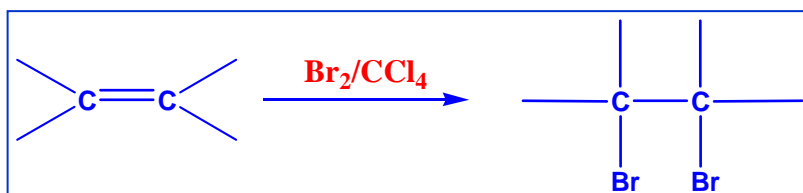

U navedenim reakcijama:

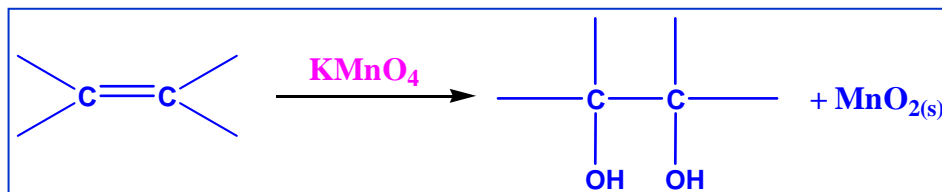
- uvijek nastaje više razgranati alken (stabilniji): $RR'C=CR''R'''$
> $RR'C=CHR''$ > $RR'C=CH_2$, $RHC=CHR'$ > $RHC=CH_2$
- brzina reakcije je veća kod razgranatih alkena

7.4. Jednostavno dokazivanje*

- Adicija Br_2 u CCl_4 (obezbojenje crvene otopine Br_2):

- Blaga oksidacija s neutralnom vodenom otopinom $KMnO_4$ (obezbojenje ljubičaste otopine $KMnO_4$ i nastanak taloga MnO_2):

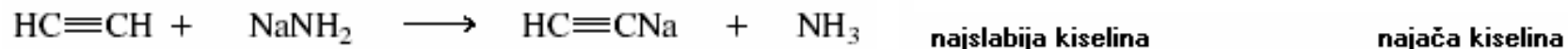
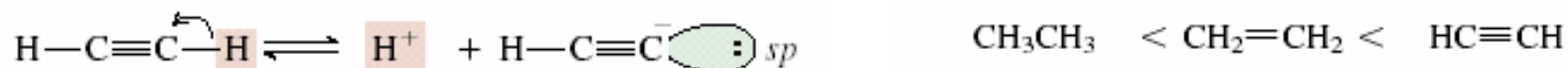

---

* - koristi se općenito za dokazivanje dvostruke i trostruke veze

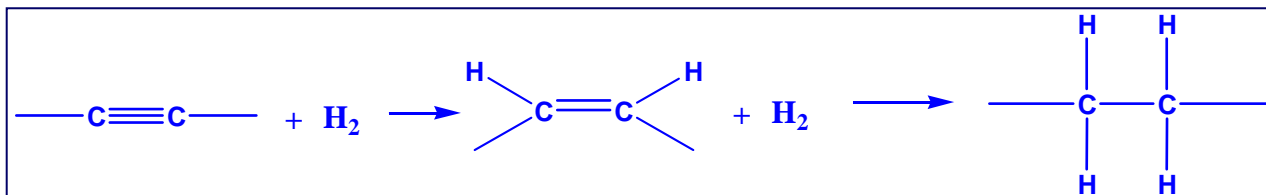
8. ALKINI

- molekulska formula: C_nH_{2n-2}
- nema mogućnosti rotacije oko trostruke veze
- po fizičkim svojstvima slični su alkanima i alkenima: t_v i topljivost u vodi je nešto veća u odnosu na alkane i alkene
- **Kiselost alkina:** nespareni elektronski par aniona alkina je u sp -orbitali (50% s -karaktera) koja je bliža jezgri, pa je stabilniji u odnosu na anione alkena (u sp^2 orbitali, 33% s -karaktera) i alkana (u sp^3 orbitali, 25% s -karaktera) što alkinima daje veću kiselost

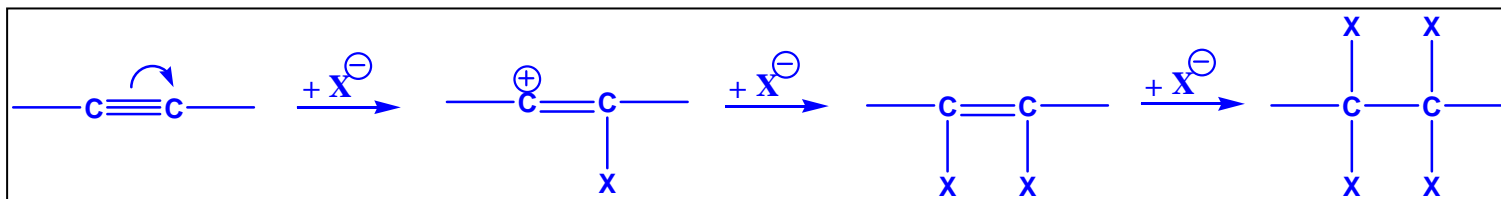

8.1. Kemijske reakcije

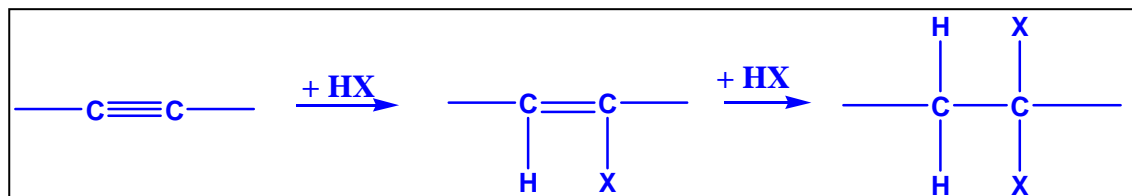
- **Hidrogeniranje:**

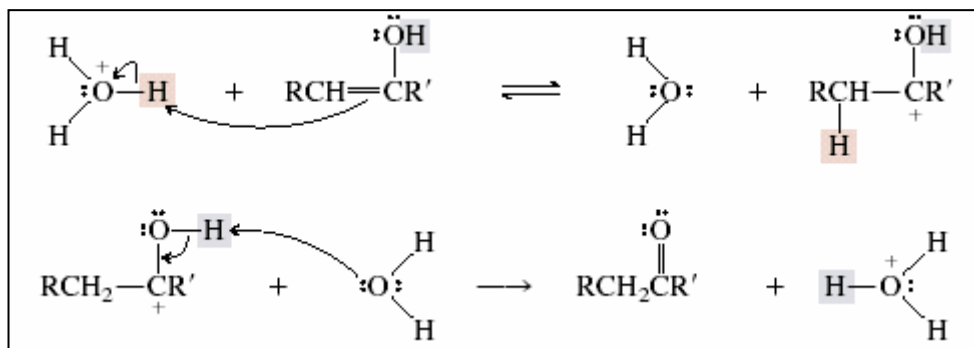
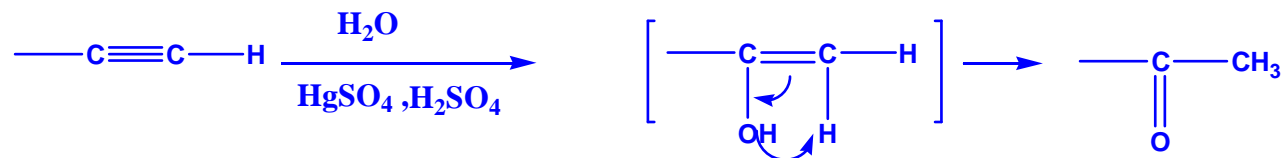
- **Halogeniranje:**

- **Hidrogenhalogeniranje (Markovnikovljevo pravilo, detaljnije str. 19):**

- Hidratacija - ovisno o polaznom spoju nastaje aldehid ili keton:

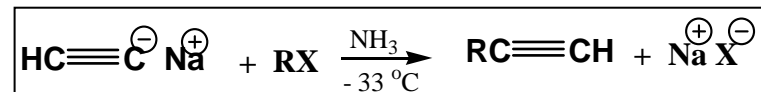
keto-enolna tautomerija (enolizacija)

Tautomeri - izomeri koji se mogu brzo pregraditi pomakom protona s α -C atoma karbonilnog spoja na karbonilni kisikov atom i obrnuto

(enolizacija dostiže stanje ravnoteže čiji položaj određuje konstanta ravnoteže, a obično je povlašten karbonilni oblik)

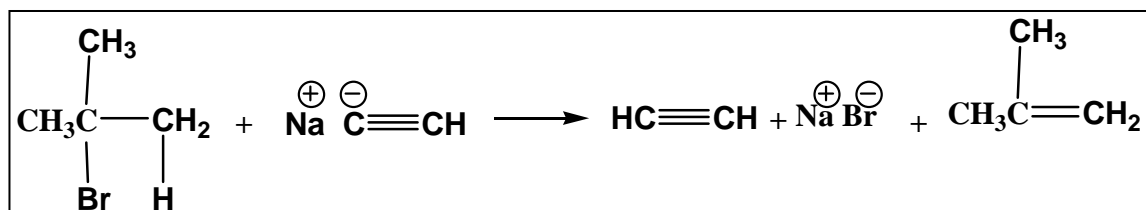
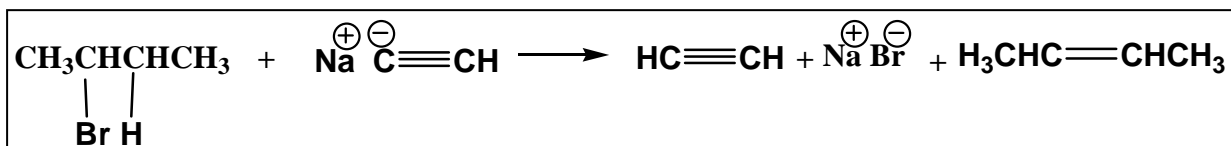
8.2. Mogućnosti priprave

- Alkilacija acetilid aniona: reakcija acetilid aniona (nukleofila) s 1° halogenalkanima (halogen na 1° ugljikovom atomu)

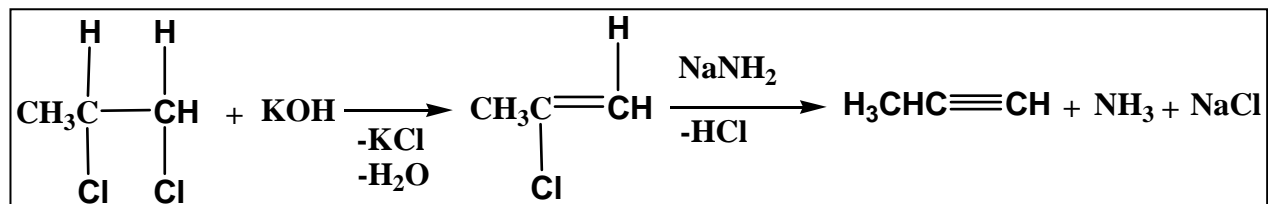

NAPOMENA:

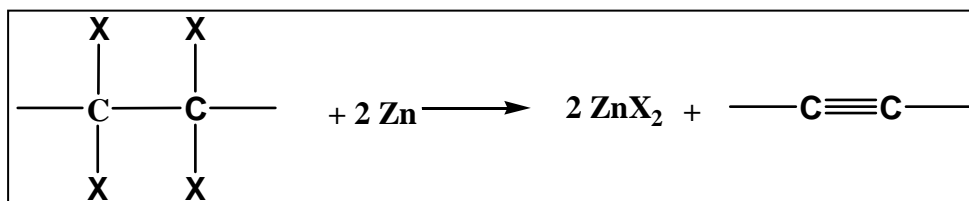
reakcija acetilid aniona (baze) s 2° i 3° halogenalkanima uzrokuje dehidrogenhalogeniranje halogenalkana i nastanak alkena:

- Dehidrogenhalogeniranje dihalogenalkana:

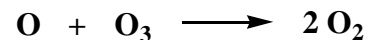
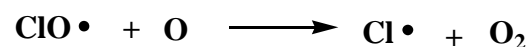
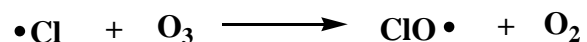
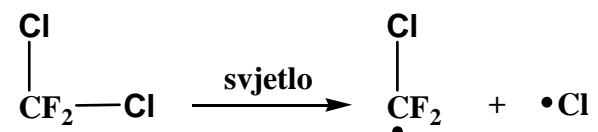

- Dehalogeniranje tetrahalogenalkana:

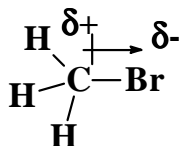
9. HALOGENALKANI (RX)

- rijetko se nalaze u prirodi, koriste se kao otapala, kao polazni reagensi za sintezu polimera (PVC, teflon) i sl., a neki organohalogeni spojevi su insekticidi (npr. DDT)
- slabo su topljivi u vodi, otapaju se međusobno i u nepolarnim otapalima
- freoni (klorfluorugljikovodici) - rashladna ili potisna sredstva (npr. F_2CCl_2 , $HCClF_2$, $HCCl_2F$); inertni i netoksični, ali uništavaju ozonski omotač:

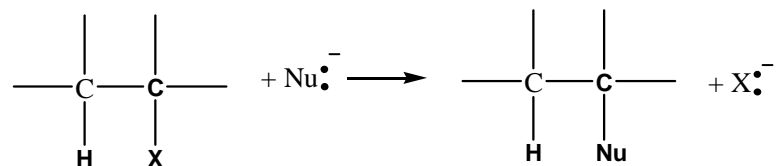
9.1. Kemijske reakcije

- **polarnost i reaktivnost:** halogeni su elektronegativniji od ugljika, pa je veza -C-X polarizirana, te halogen može "otići" iz molekule

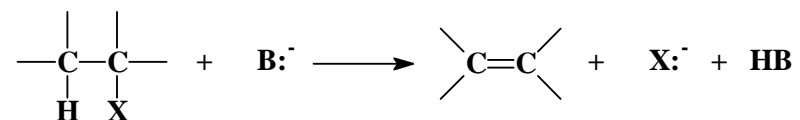

Reakcije halogenalkana:

nukleofilna supstitucija* (halogen se zamjenjuje nukleofilom koji daje elektronski par ugljiku): S_N1 i S_N2 - mehanizam

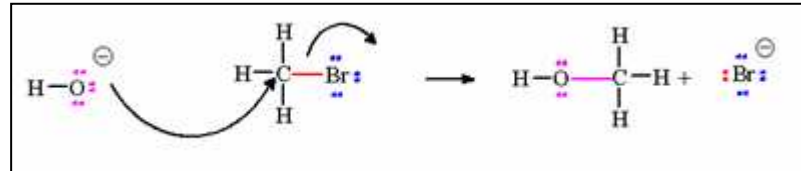
eliminacija* (proton ugljika se veže za bazu, te nastaje alken): $E1$ i $E2$ - mehanizam

---

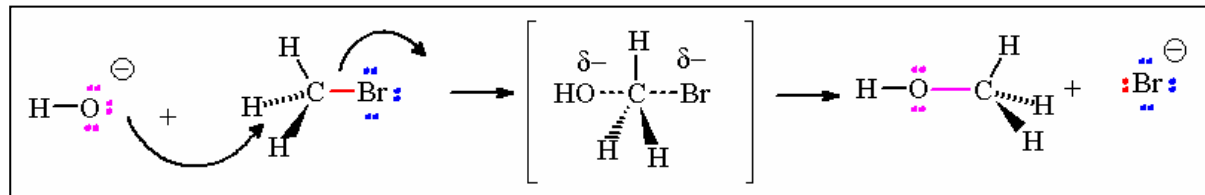
* - moguća i kod drugih klasa organskih spojeva

9.1.1. S_N2 - nukleofilna supstitucija

S_N2 - bimolekulska nukleofilna supstitucija

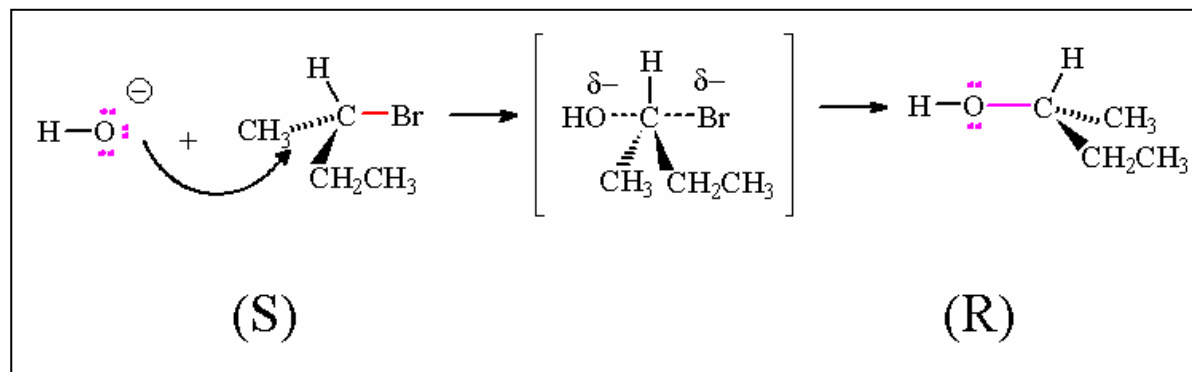
mehanizam: napad nukleofila sa strane nasuprot odlazećoj skupini, nastanak prijelaznog stanja s peterovalentnim ugljikom (uz maksimalno odbijanje veznih elektrona), te gubitak odlazeće skupine i inverziju konfiguracije

brzina reakcije ovisi o koncentraciji nukleofila i supstrata (elektrofila i nukleofila):

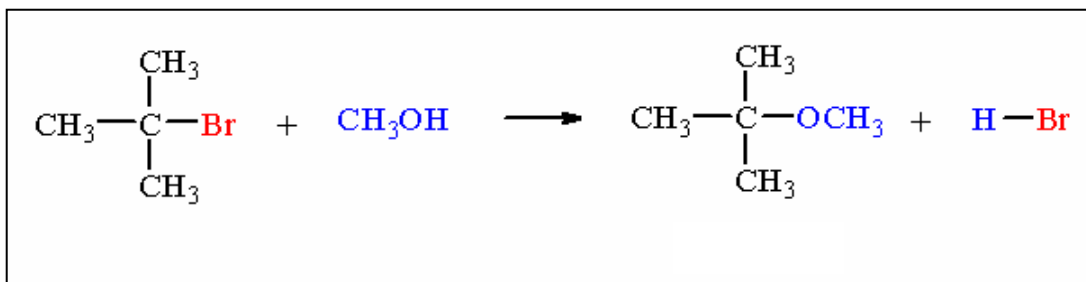
- reakcija drugog reda
- brzina reakcije: $r = k[\text{RX}][\text{OH}^-]$

stereokemija: prevladava inverzija konfiguracije*

*-inverzija konfiguracije ne znači nužno prijelaz (S) u (R) i obrnuto

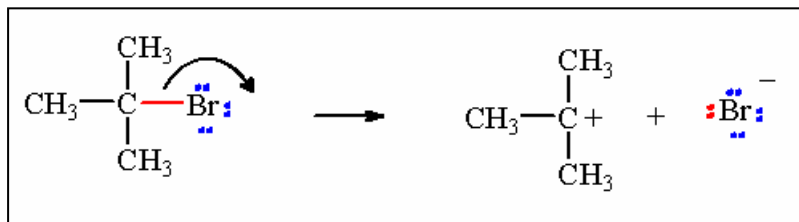
9.1.2. S_N1 - nukleofilna supstitucija

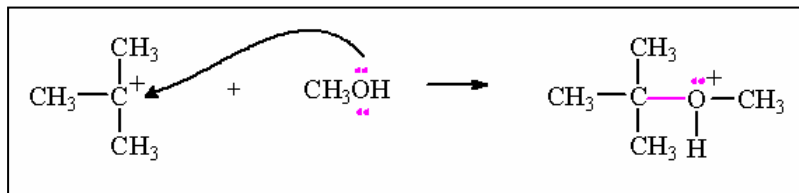
S_N1 - monomolekulska nukleofilna supstitucija

mehanizam:

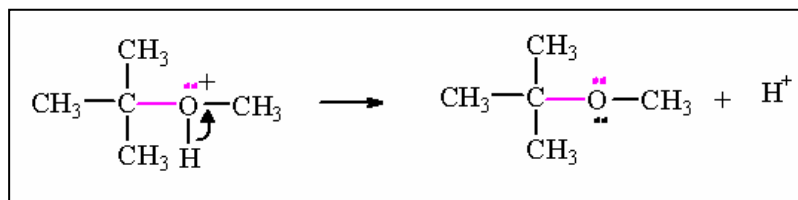
1. gubitak odlazeće grupe i nastanak karbokationa:

2. adicija nukleofila na karbokation

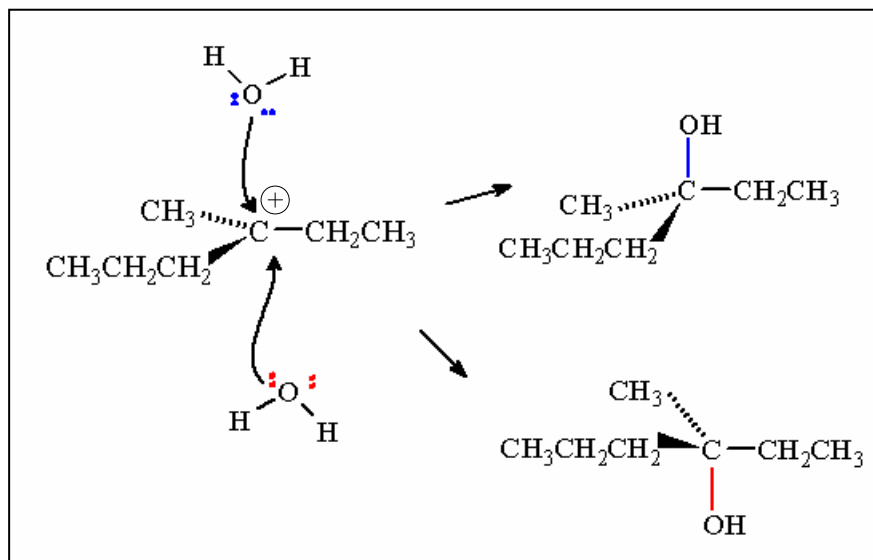
3. gubitak protona i nastanak neutralne molekule

brzina reakcije ovisi samo o koncentraciji supstrata (RX), a ne o nukleofilu

- reakcija prvog reda
- brzina reakcije: $r = k[\text{RX}]$

stereochemija: karbokationi su sp^2 -hibridizirani (planarni), a nukleofil može napasti s prednje ili stražnje strane karbokationa što uzrokuje inverziju, retenciju ili racemizaciju (nastanak racemata), a najčešće je to racemizacija uz parcijalnu inverziju:

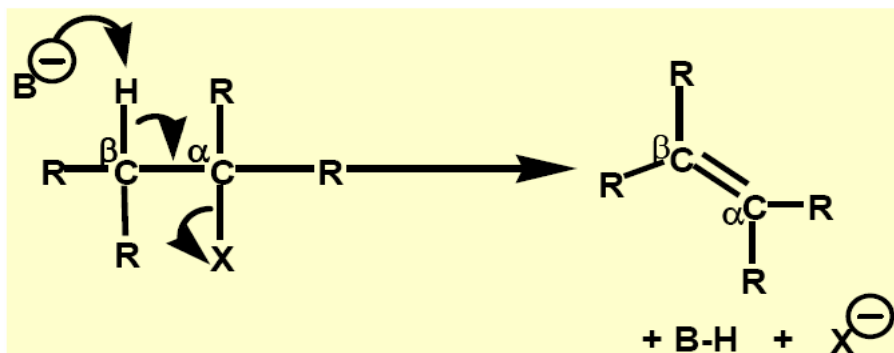

Uvjeti S_N1 - i S_N2 -reakcije

	S_N1	S_N2
mehanizam	dva stupnja	jedan stupanj
brzina reakcije	reakcija 1. reda	reakcija 2. reda
molekularnost	jednomolekulska	bimolekulska
jakost nukleofila	nevažna	ubrzanje reakcije
stereokemija	od racemizacije do inverzije	inverzija
reaktivnost: struktura R	$3^\circ > 2^\circ > 1^\circ > Me$ (stabilnost R^+)	$Me > 1^\circ > 2^\circ > 3^\circ$ (prostorna ometenost R)
utjecaj otapala na brzinu reakcije	povećanje brzine u polarnim otapalima	od ubrzanja do usporavanja

9.1.3. E2 - eliminacija*

- bimolekulska eliminacija:
  - mehanizam: istovremeni odlazak odlazeće skupine, napad baze na H-atom β -ugljika i nastanak alkena

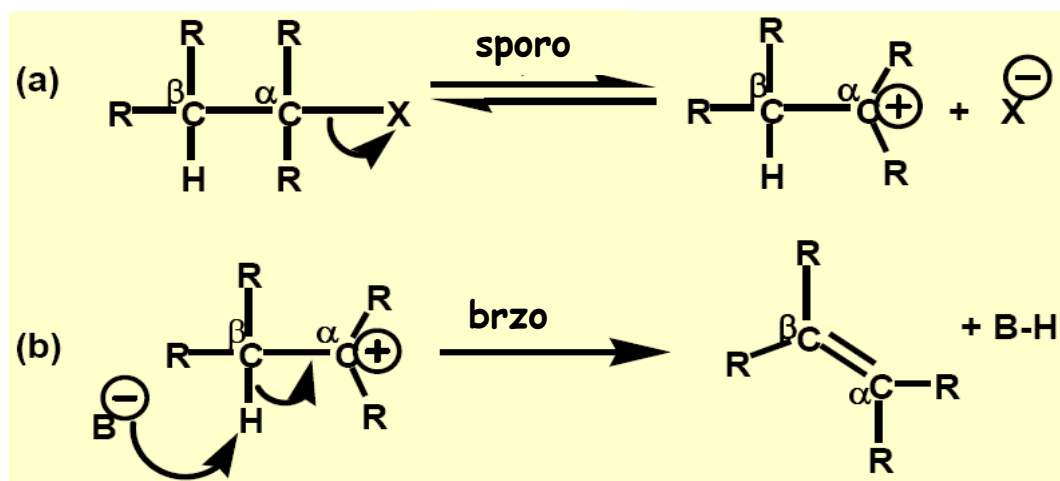

- brzina reakcije ovisi o koncentraciji supstrata i baze
  - reakcija drugog reda
  - brzina reakcije: $r = k[\text{RX}][\text{B}^-]$

* - stereokemija nije razmatrana

9.1.4. E1 - eliminacija*

- monomolekulska eliminacija:
  - mehanizam: a) nastanak karbokationa odlaskom X^- (spori stupanj)
  - b) baza (B^-) veže β -vodik, te nastaje alken

- brzina reakcije ovisi samo o koncentraciji supstrata (RX)
  - reakcija prvog reda
  - brzina reakcije: $r = k[RX]$

* -stereokemija nije razmatrana

Uvjeti E1- i E2-reakcije

	E1	E2
mehanizam	dva stupnja	jedan stupanj
brzina reakcije	reakcija 1. reda	reakcija 2. reda
molekularnost	jednomolekulska	bimolekulska
reaktivnost: struktura R	$3^\circ > 2^\circ > 1^\circ > \text{Me}$ (stabilnost R^+)	$3^\circ > 2^\circ > 1^\circ > \text{Me}$ (stabilnost alkena)
pregradnja	uobičajena	nema pregradnje
otapalo	polarno protonsko otapalo	polarno aprotonsko otapalo
jakost baze koncentracija	slaba niska	jaka visoka
kompetitivne reakcije	$\text{S}_{\text{N}}1, \text{S}_{\text{N}}2$	$\text{S}_{\text{N}}2$

9.1.5. Kompetitivnost supstitucije i eliminacije

- povišenje temperature pogoduje eliminaciji
- jača baza preferira eliminaciju
- jači nukleofil preferira supstituciju
- tercijarni supstrati skloniji su eliminaciji

9.1.6. Primjeri supstitucija s različitim nukleofilima

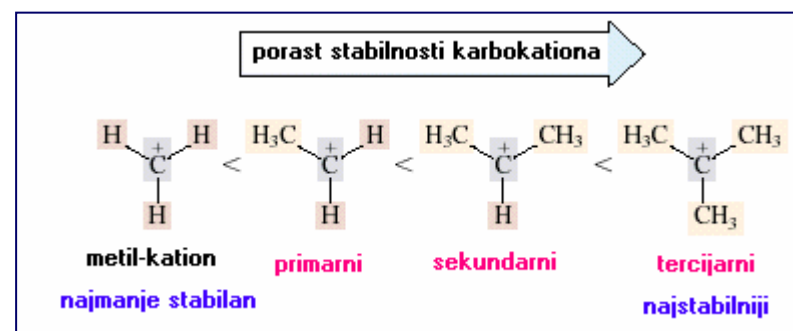
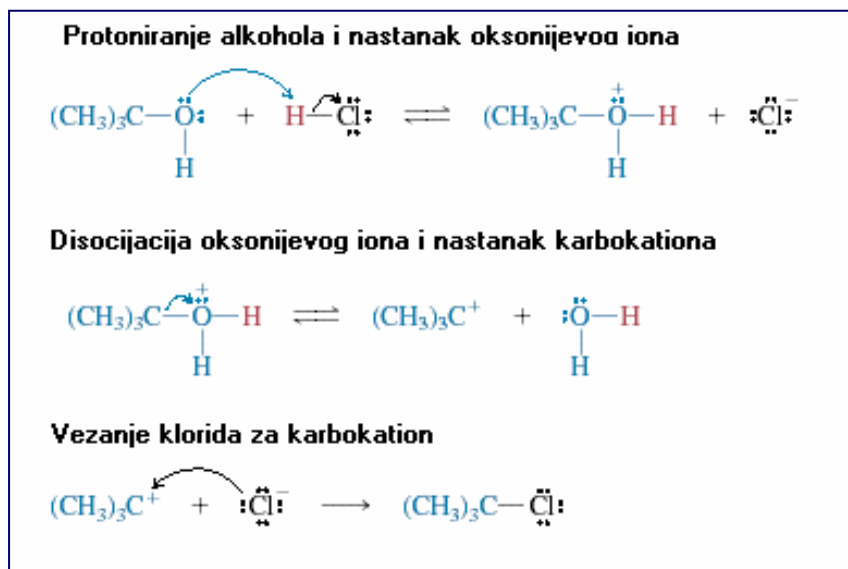
Nukleofil		Produkt
$R-X + I^-$	$\rightarrow$	$R-I$
$R-X + OH^-$	$\rightarrow$	$R-OH$
$R-X + ^-OR'$	$\rightarrow$	$R-OR'$
$R-X + ^-SH$	$\rightarrow$	$R-SH$
$R-X + NH_3$	$\rightarrow$	$R-NH_3^+X^-$
$R-X + ^-C\equiv C-R'$	$\rightarrow$	$R-C\equiv C-R'$
$R-X + ^-C\equiv N$	$\rightarrow$	$R-C\equiv N$
$R-X + R'-COO^-$	$\rightarrow$	$R-COO-R'$

10. ALKOHOLI

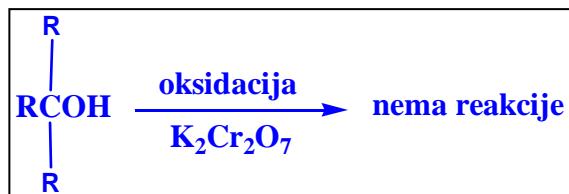
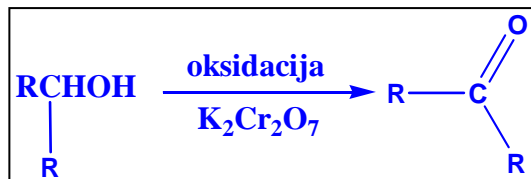
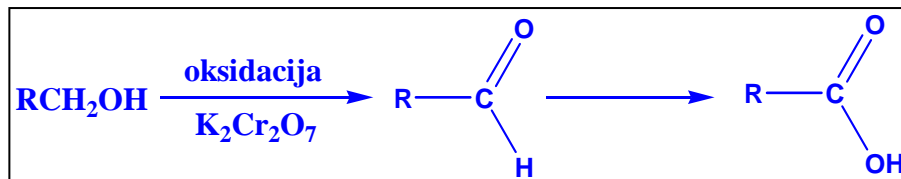
- podjela: primarni, sekundarni i tercijarni; monooli, dioli, polioli
- ROH s manje od 5 C-atoma topljivi u vodi
- izvori: mogu nastati fermentacijom voća ili žitarica s kvascima (uglavnom etanol) ili sintezom iz prirodnog plina, petroleja ili ugljena
- upotreba: reagensi i otapala

10.1. Kemijske reakcije

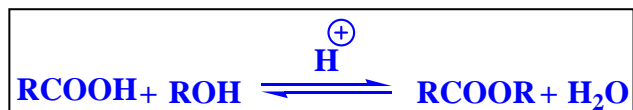
- Nukleofilna supstitucija: $\text{ROH} + \text{HX} \rightarrow \text{RX} + \text{H}_2\text{O}$ (primarni ROH su poslije protoniranja dobri supstrati za $\text{S}_{\text{N}}2$ -reakcije)

- Oksidacija:

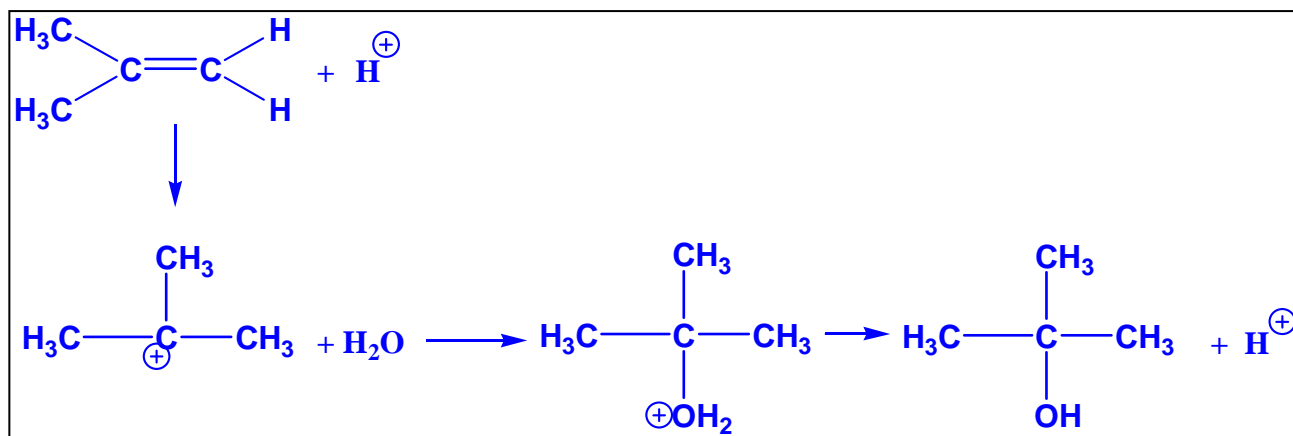
- Esterifikacija (detaljnije str. 63):

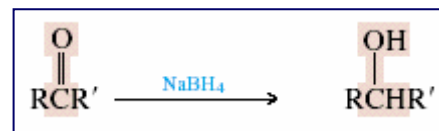
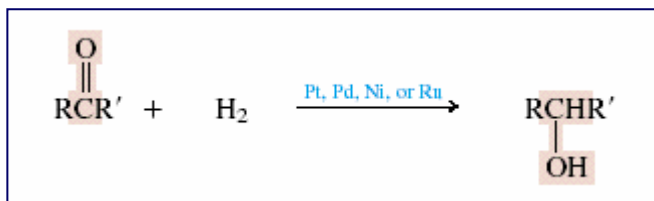
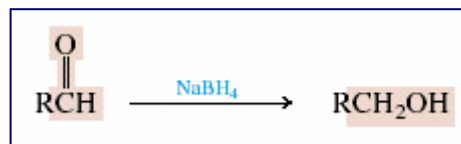
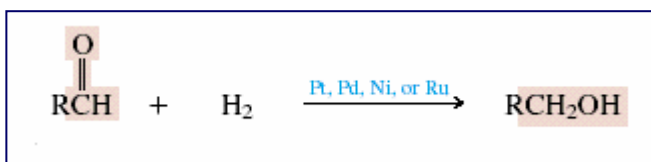
- Dehidratacija alkohola (detaljnije str.25)

10.2. Mogućnosti priprave

- Hidratacija alkena (adicija vode na alkene, str. 22):

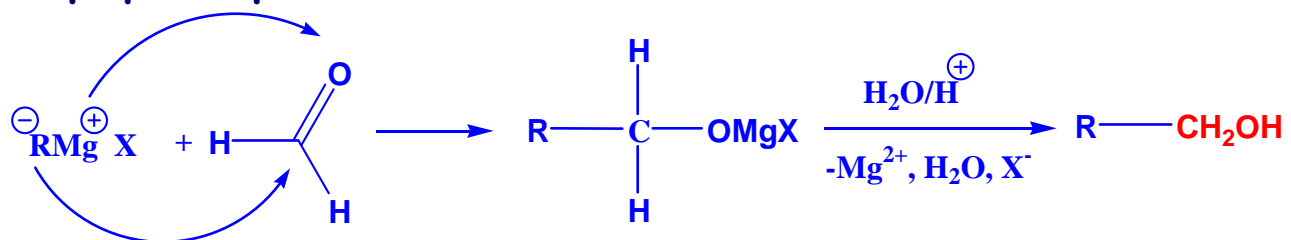
- Redukcija karbonilnih spojeva:

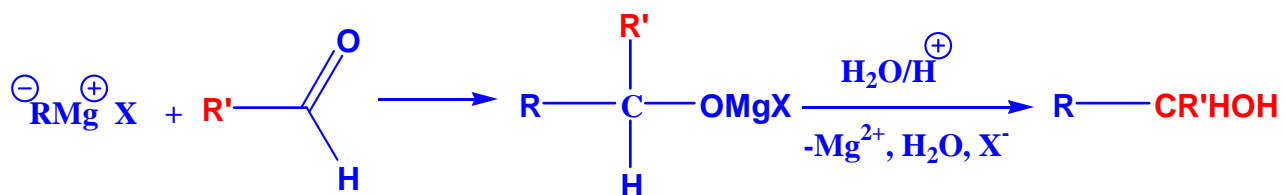
- Reakcije po Grignardu:

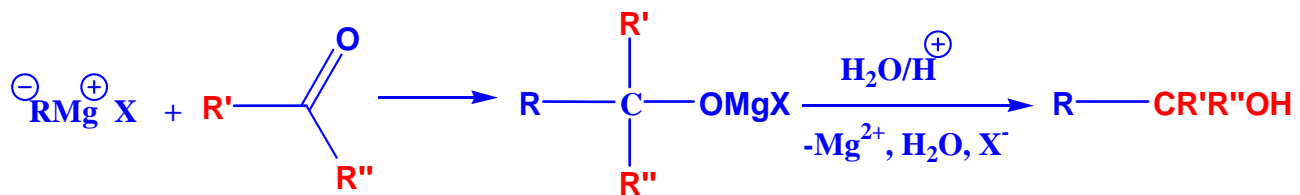
- za pripravo primarnih alkohola

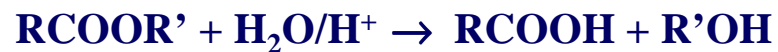
- za pripravo sekundarnih alkohola

- za pripravo terciarnih alkohola

- **Hidroliza estera (detalji str. 63):**

- **Hidroliza halogenalkana:**

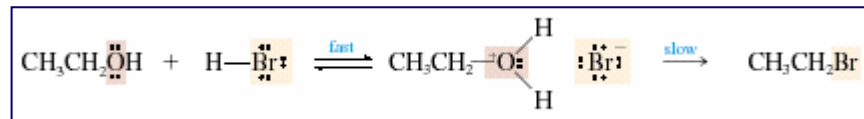
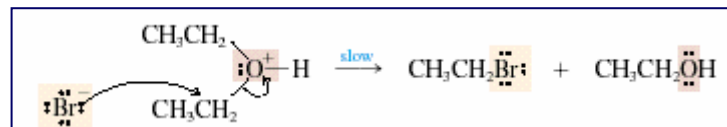
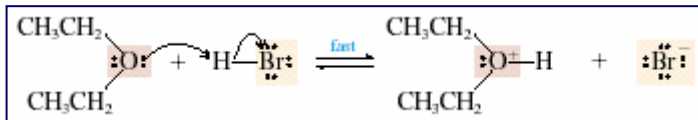
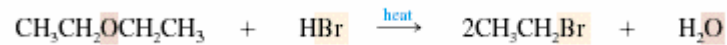
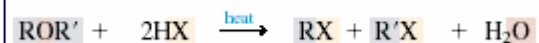
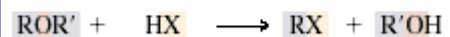

11. ETERI

- **nemaju mogućnost stvaranja vodikove veze**
- **razmjerno polarna otapala topljiva u vodi**
- **niži eteri su plinovi, srednji su tekućine, a viši krutine**
- **nemaju kiseli vodik, pa ne otapaju jake baze**

11.1. Kemijske reakcije

- nereaktivni spojevi; eterska veza se cijepa u drastičnim reakcijskim uvjetima
- reagiraju s *konc.* kiselinama; ne reagiraju s Na, lužinama, oksidansima i reducensima

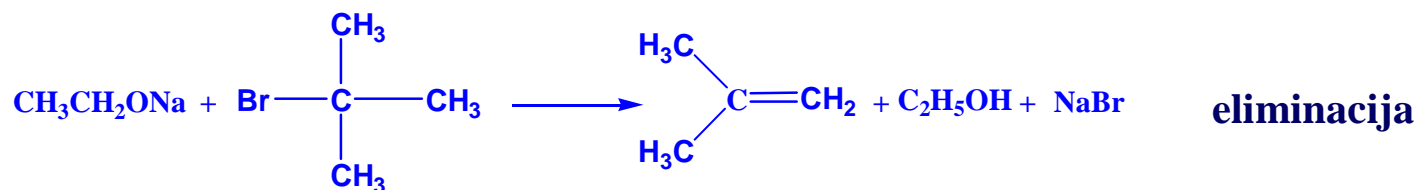
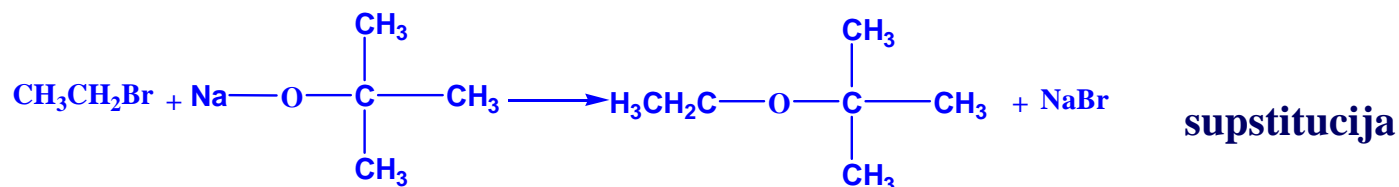

11.2. Mogućnosti priprave

- Dehidratacija alkohola (suvišak ROH uz jaku kiselinu):

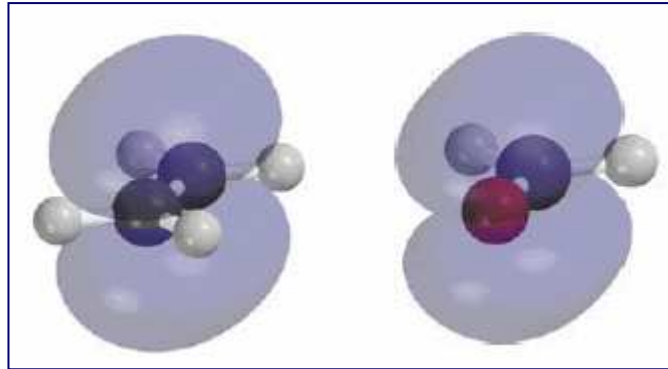
- Williamsova sinteza etera:

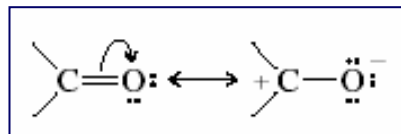
ArX slabo reaktivni u nukleofilnoj supstituciji, pa se uvijek koristi RX

12. ALDEHIDI I KETONI

- spojevi s karbonilnom skupinom ($=C=O$); ugljik je sp^2 hibridiziran, kao kod alkena:

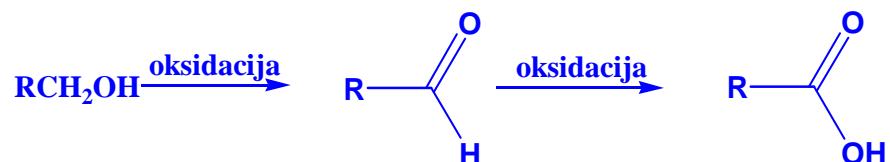
- kisik je elektronegativniji $\rightarrow$ izražen dipol tj. rezonantna struktura

- fizička svojstva: među aldehydima i ketonima nema vodikovih veza; niska t_v u usporedbi s ROH i RCOOH istih molekulskih masa

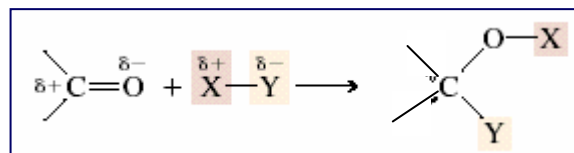
12.1. Kemijske reakcije

- razlika: osjetljivost aldehida prema oksidacijskim sredstvima

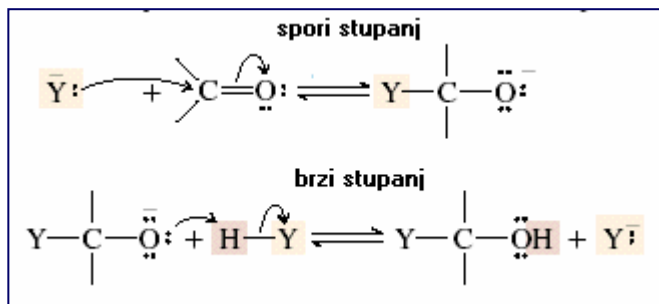

12.1.1. Reakcije na kisiku karbonilne skupine

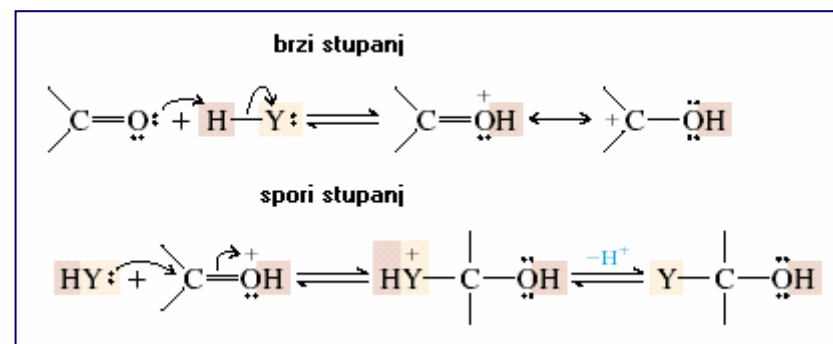
Nukleofilna adicija na $=\text{C}=\text{O}$:

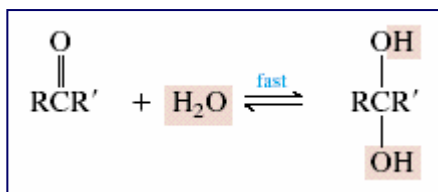
u baznom mediju:

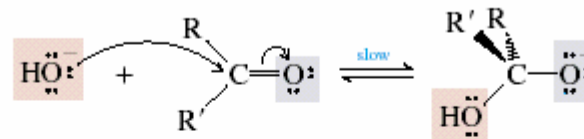
u kiselom mediju:

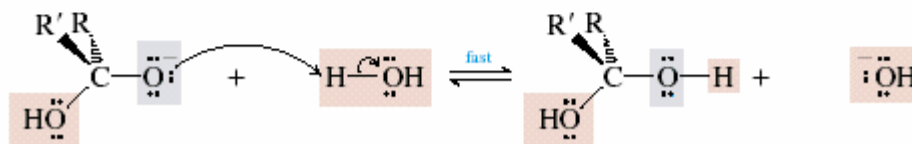
Adicija H₂O:

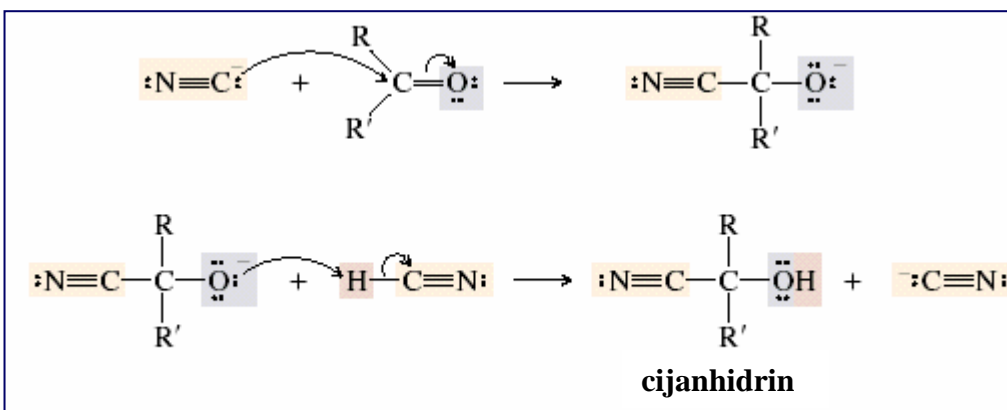
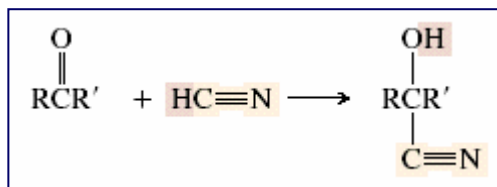
Nukleofilna adicija hidroksida na karbonilnu skupinu

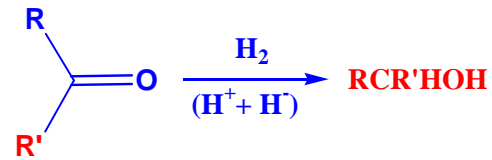
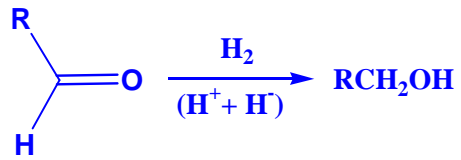
prijenos protona iz vode na intermedijer

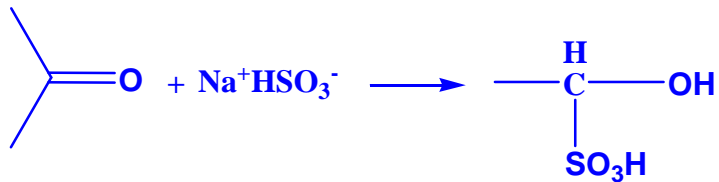
Adicija HCN:

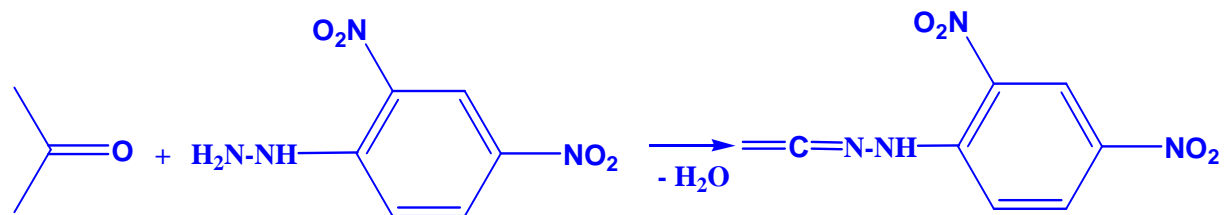
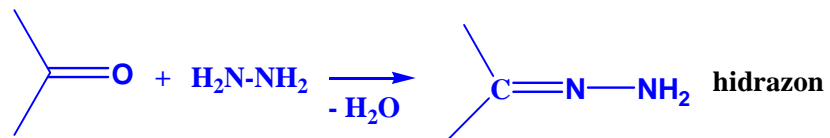
Adicija H₂:

Adicija NaHSO₃:

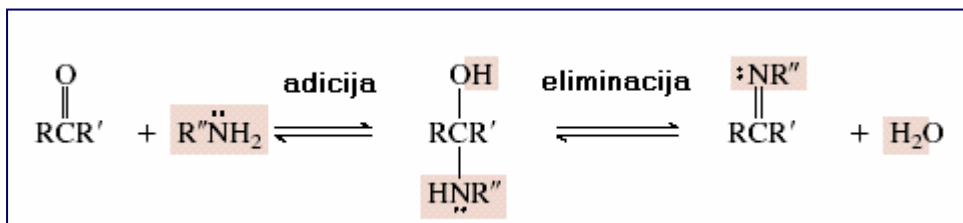
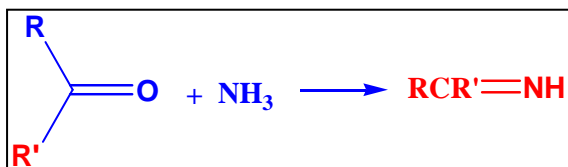
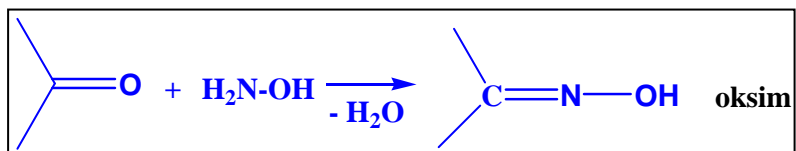
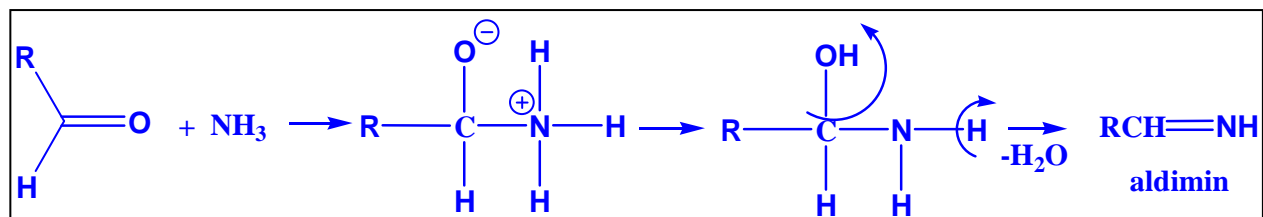
Adicija hidrazina (H₂N-NH₂) i 2,4-dinitrofenilhidrazina:

2,4-dinitrofenilhidrazin

2,4-dinitrofenilhidrazon

Adicija NH₃, NH₂-OH i RNH₂:

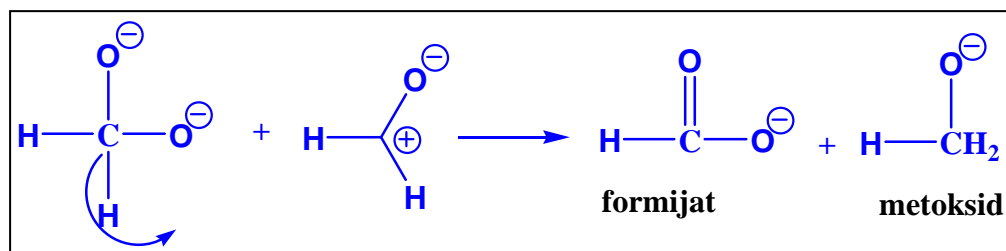
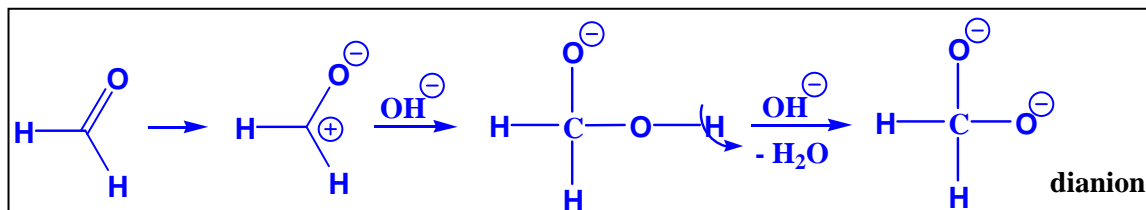
Grignardova reakcija (detalji str. 47)

12.1.2. Reakcije na vodik u karbonilne skupine

Oksidacija aldehida

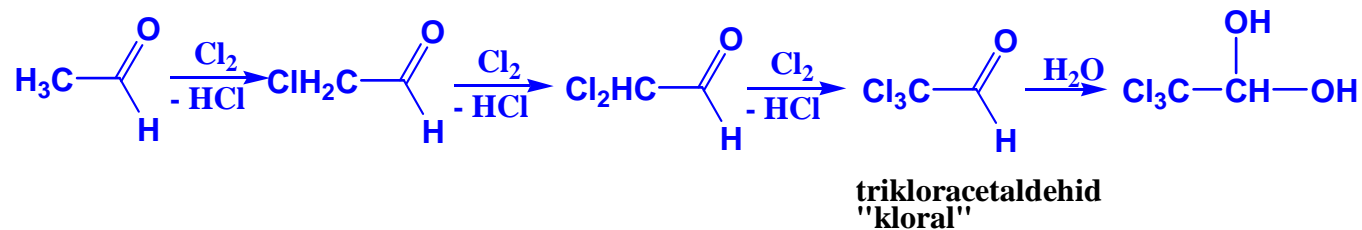

Canizzarova reakcija oksidoredukcije - aldehidi i ketoni koji nemaju α -H atom:

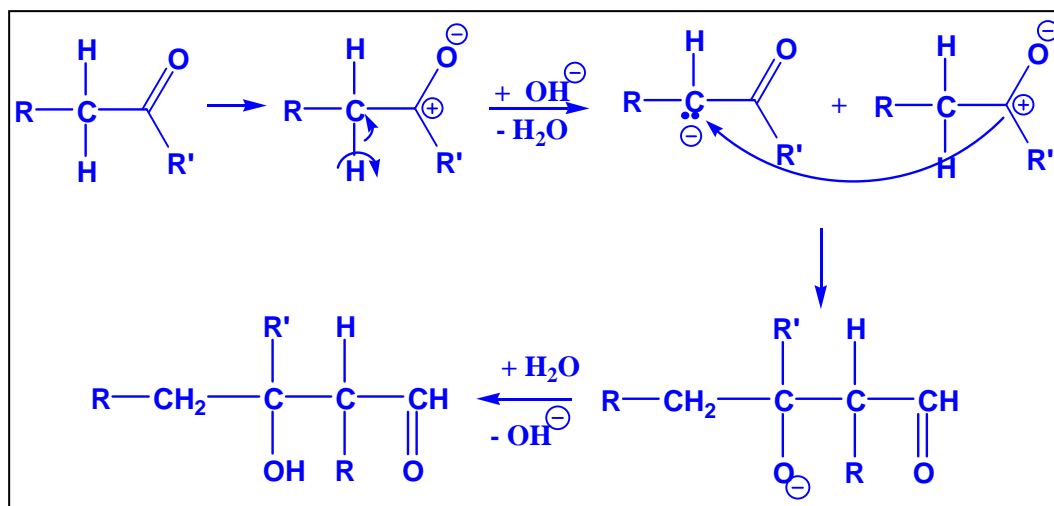

12.1.3. Reakcije na vodik u α -C atoma

Halogeniranje aldehida i ketona - α -C atom privlači elektrone s H-atoma $\rightarrow$ vodik se lako supstituira

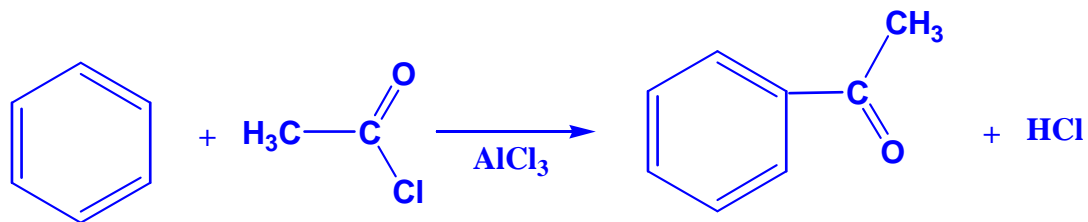
Aldolna kondenzacija - zbog povećane kiselosti na vodik u α -C atoma zbog djelovanja karbonilne skupine:

12.2. Mogućnosti priprave

- Oksidacija primarnih i sekundarnih ROH

- Friedel-Craftsovo aciliranje (elektrofilna aromatska supstitucija):

12.3. Jednostavno dokazivanje karbonilne skupine

- Reakcija s 2,4-dinitrofenilhidrazinom → 2,4-dinitrofenilhidrazon (žuti talog), str. 54
- Razlikovanje aldehida od ketona:

Tollensova otopina - "ogledalo":

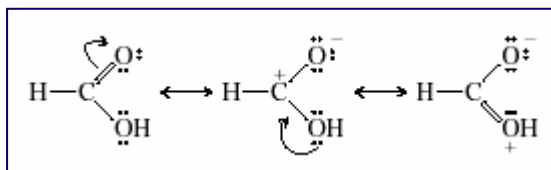

Fehlingova otopina: (smjesa K-Na-tartarata i CuSO_4 u alkalnom; grijanjem otopine s aldehydom nastaje crveno-smeđi talog Cu_2O ($\text{Cu}^{2+} \rightarrow \text{Cu}^+$))

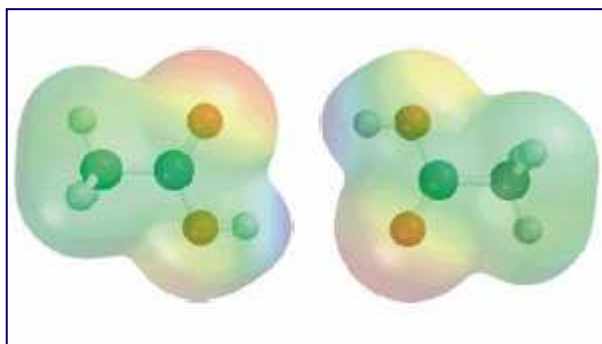
- Razlikovanje metil-ketona - jodoform reakcija:

13. KARBOKSILNE KISELINE I NJIHOVI DERIVATI

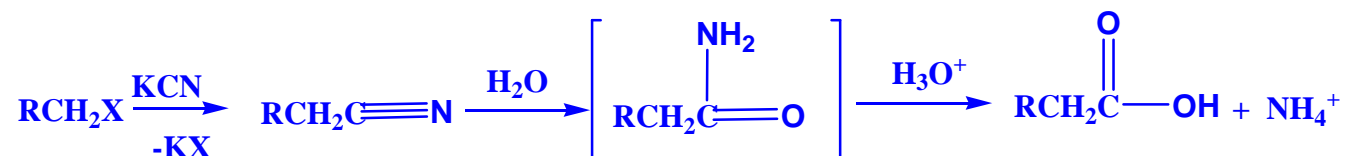
- slabe kiseline u odnosu na anorganske, a jače u odnosu na ROH; pK_a 4-5
- one koje nisu topljive u vodi **otapaju se u vodenom NaHCO_3** – metoda za odjeljivanje i laboratorijsko dokazivanje:
$$\text{RCOOH} + \text{NaHCO}_3 \rightarrow \text{RCOONa} + \text{H}_2\text{O} + \text{CO}_{2(g)}$$
- **fizička svojstva:** alifatske zasićene kiseline do 8 C-atoma su tekućine, vrelišta su im viša od alkohola s istom M_r → asocijacija molekula zbog vodikove veze; više RCOOH (masne kiseline) se javljaju u sastavu ulja i masti

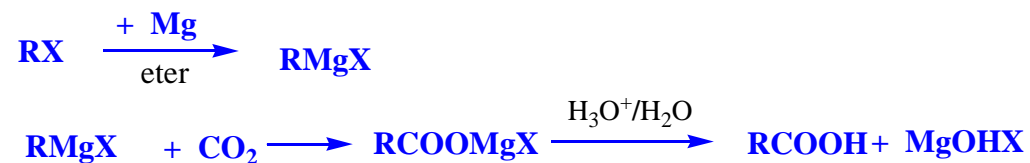
dimerizacija RCOOH preko dvostruke vodikove veze

13.1. Metode priprave

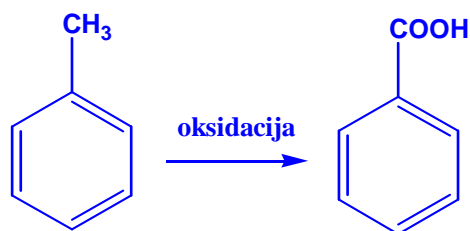
- oksidacija primarnih alkohola
- hidroliza estera karboksilnih kiselin
- hidroliza nitrila ili cijanida:

- Grignardova reakcija:

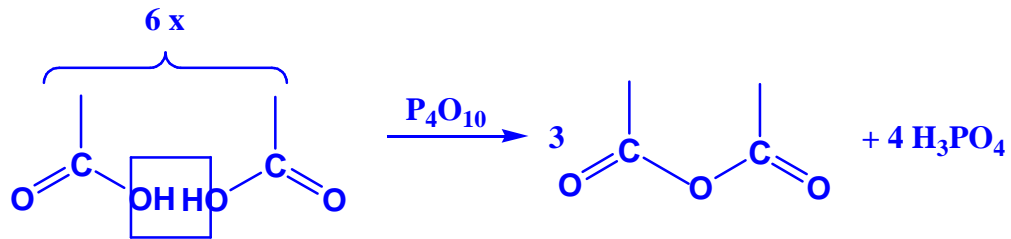
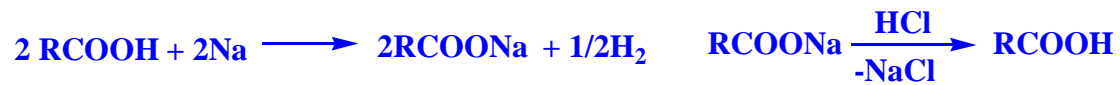
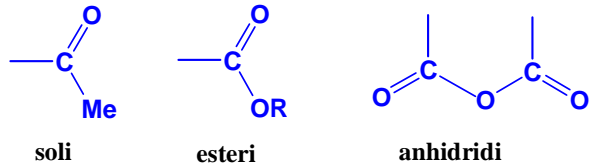

- oksidacija alkilbenzena:

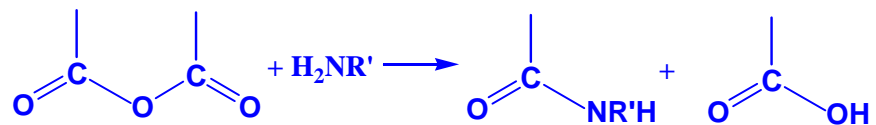
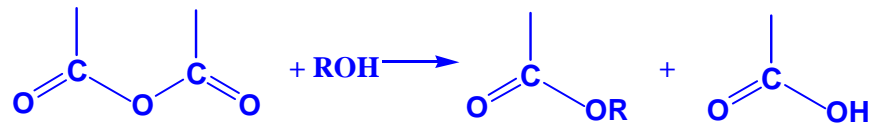
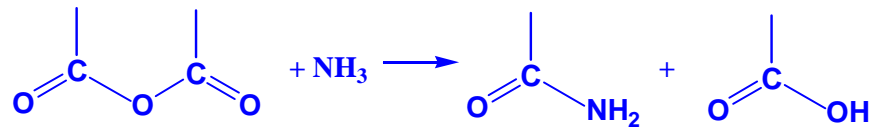

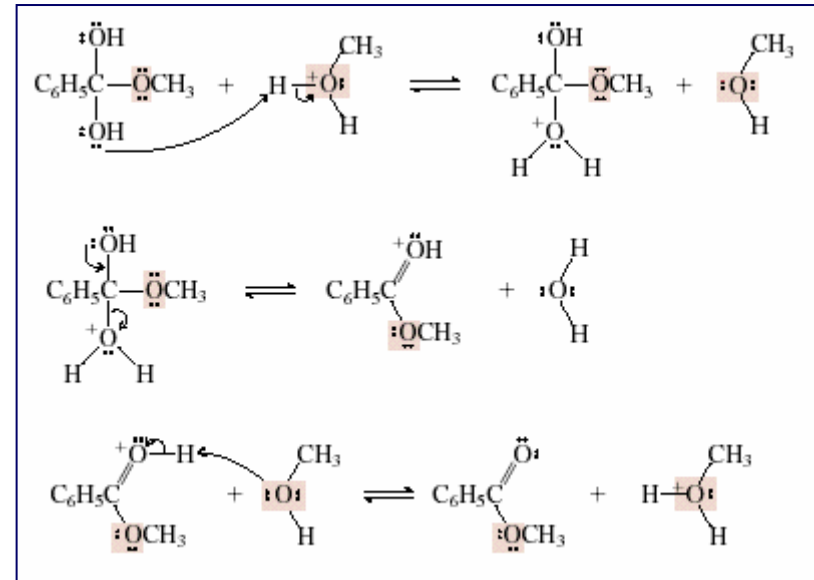
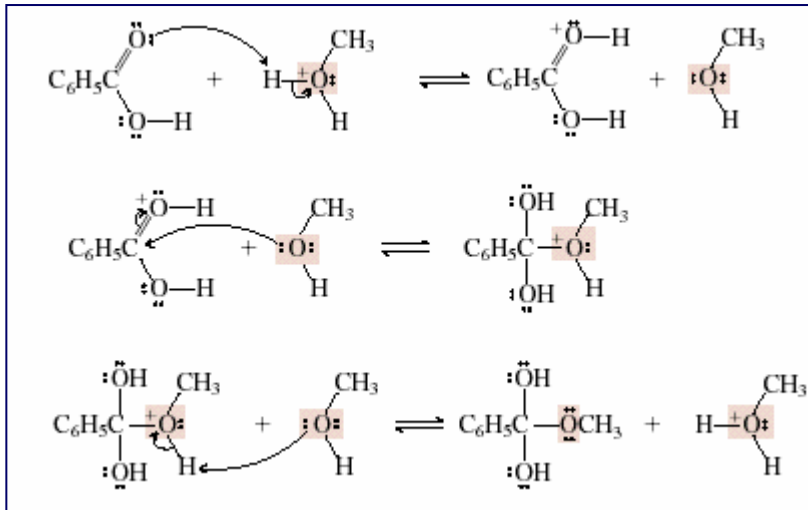
13.2. Derivati karboksilnih kiselina

- Zamjena vodika hidroksilne skupine:

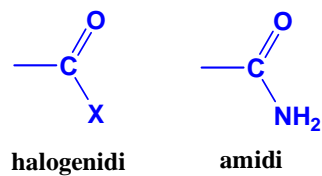
reakcije anhidrida:

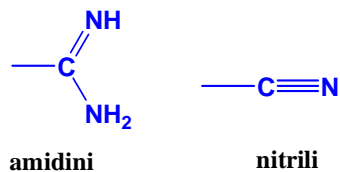

mehanizam Fischerove esterifikacije i hidrolize (kataliziran kiselinom)

- Zamjena hidroksilne skupine:**

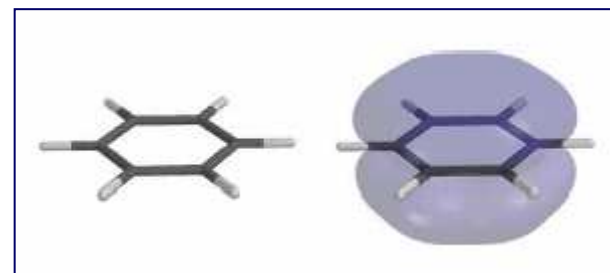
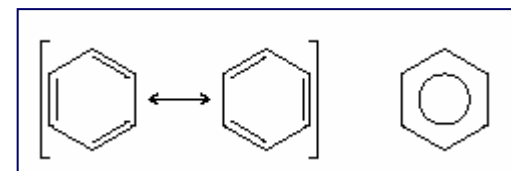
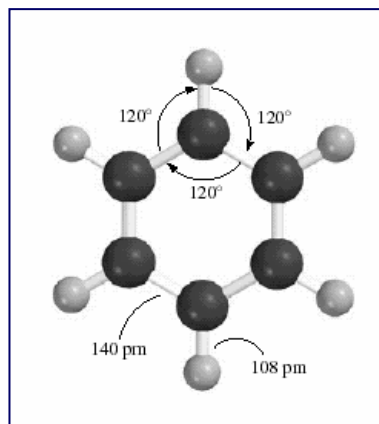

- Zamjena hidroksilne skupine i kisika karbonilne skupine:**

14. AROMATSKI UGLJIKOVODICI

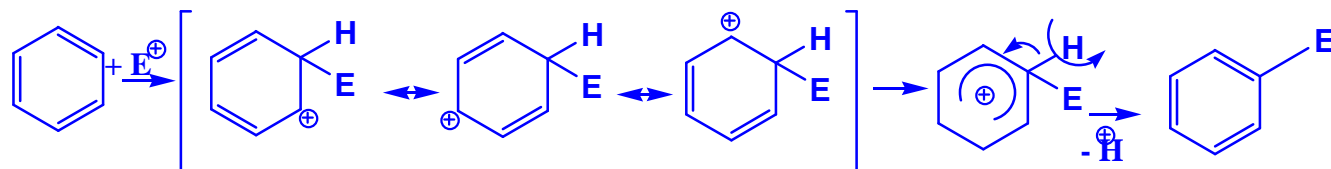
- Kekulé (1865. god.) - struktura benzena: 6 C-atoma povezanih u prstenu naizmjeničnim jednostrukim i dvostrukim vezama
- Rentgenska analiza: udaljenost C-atoma u benzenu je ista 1,39 Å (između vrijednosti jednostruke (1,54 Å) i dvostruke (1,33 Å) veze) → benzen je rezonantni hibrid dvaju Kekuléovih struktura:

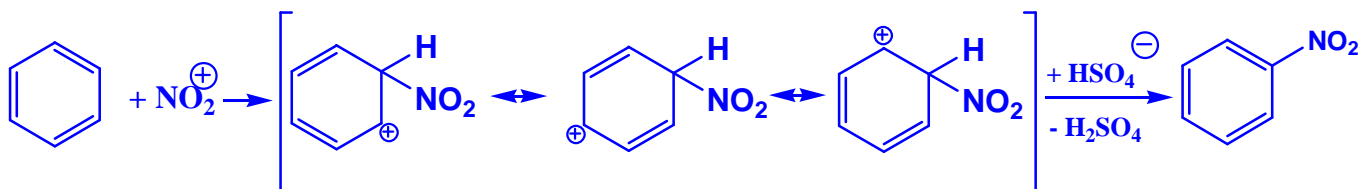
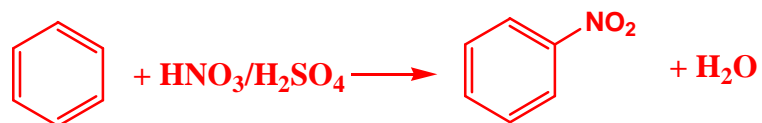
- atomi ugljika su sp^2 hibridizirani i leže u istoj ravnini, a preostale p -orbitale ugljika su okomite na ravninu prstena i tvore molekulsku orbitalu iznad i ispod ravnine prstena → π -elektroni su delokalizirani

14.1. Elektrofилна aromatska supstitucija

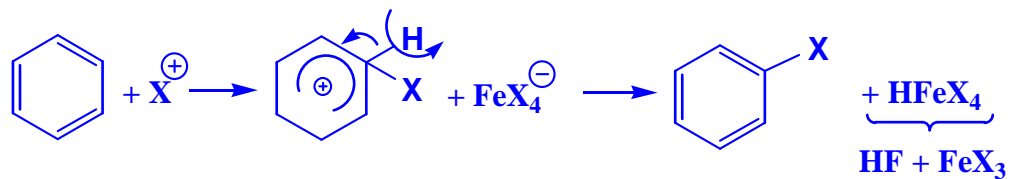
- isti reagensi koji kod alkena podliježu adicijskim reakcijama, kod aromata podliježu supstitucijskim reakcijama

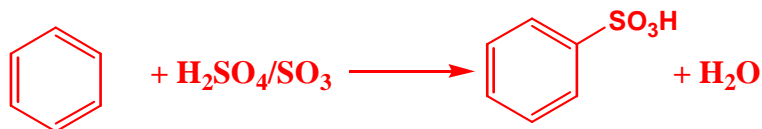
- Nitriranje (elektrofil NO_2^+):

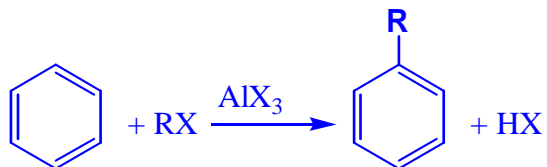
- Halogeniranje (elektrofil X^+):

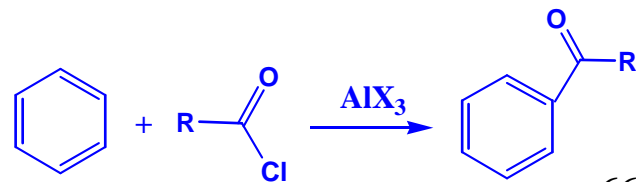
- Sulfoniranje (elektrofil SO_3^+ ili HSO_3^+):

- Fridel-Craftsovo alkiliranje (elektrofil R^+):

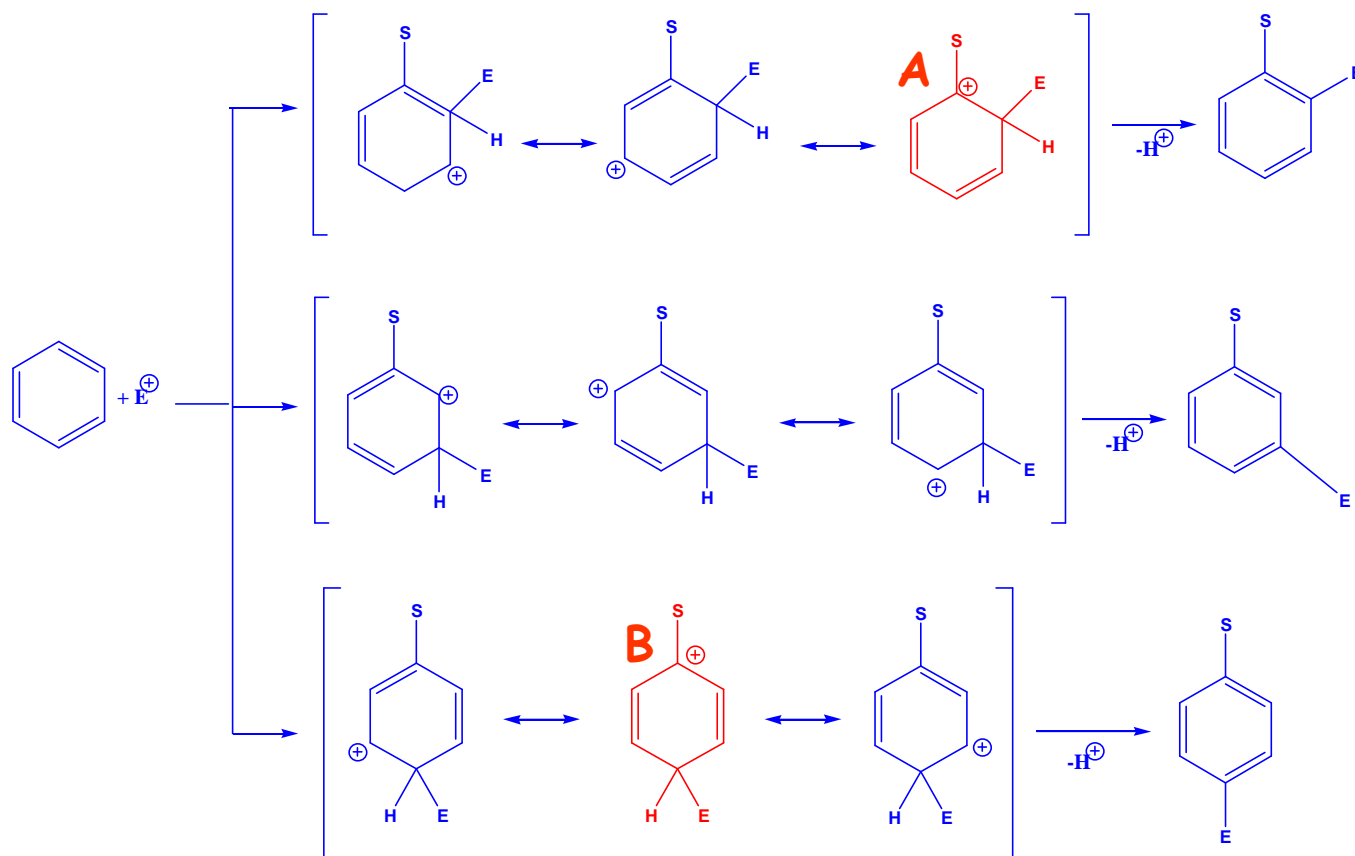

- Fridel-Craftsovo aciliranje (elektrofil RCO^+):

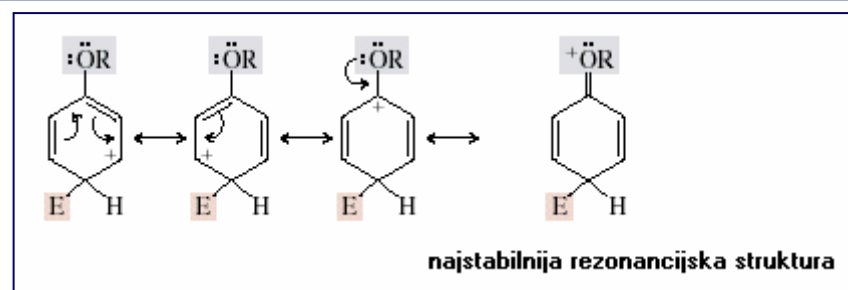
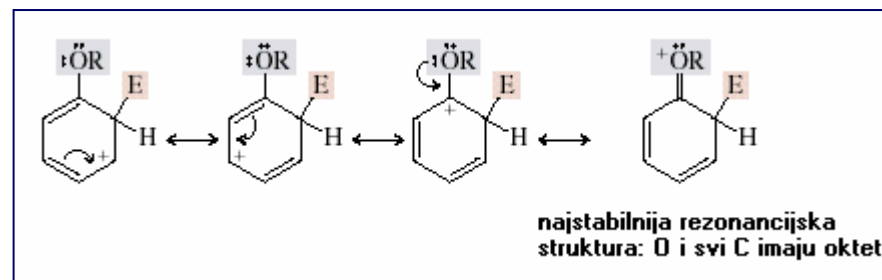
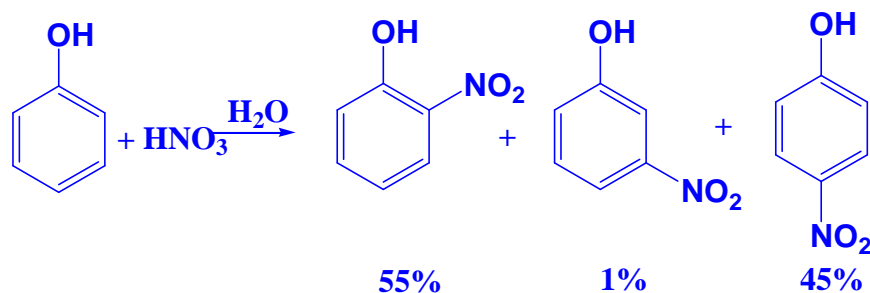
14.1.2. Utjecaj skupina na elektrofilnu aromatsku supstituciju

- supstituent (S) prisutan na aromatskom prstenu utječe na daljnju supstituciju:

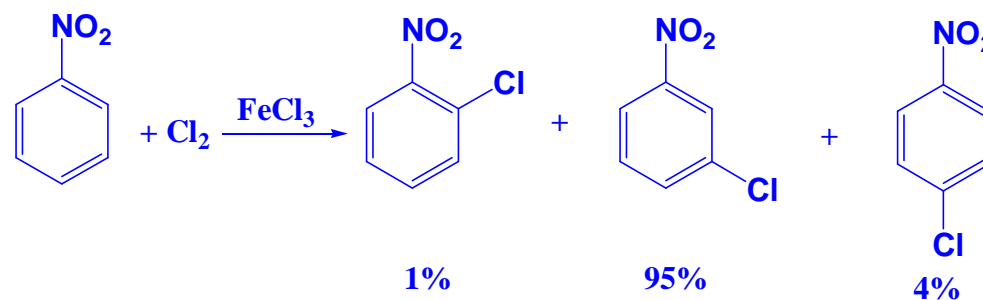
- kod *o*- i *p*- međuprodukta jedna struktura (A;B) je s pozitivnim nabojem u susjedstvu supstituenta → utjecaj S najizraženiji za supstituciju u *o*- i *p*- položaju (skupina S može biti elektron donor ili elektron akceptor)

- Nitriranje fenola:

hidroksilna skupina rezonancijskim djelovanjem stabilizira kationske međuprodukte (A i B) u *o*- i *p*- položaju

- Kloriranje nitrobenzena (elektron-akceptorska $-NO_2$ skupina destabilizira međuprodukte (A i B) u *o*- i *p*- položaju $\rightarrow$ supstitucija u *m*-položaju):

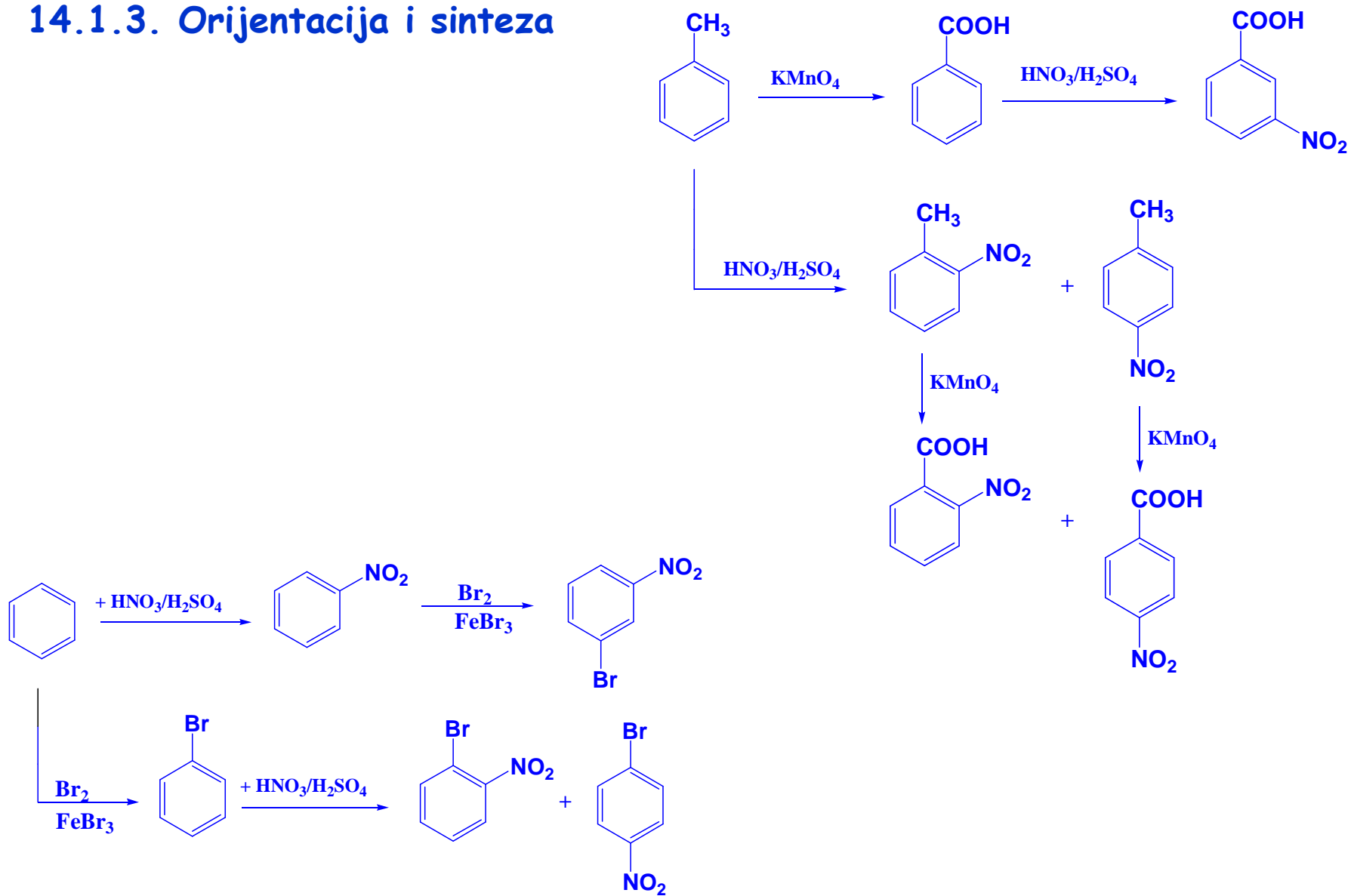

- Utjecaj supstituenta na usmjerenje elektrofilne aromatske supstitucije

supstituent	utjecaj	usmjerenje
$-\text{NR}_2, -\text{NH}_2, -\text{OH}, -\text{O}^-$	jako aktivira	<i>o</i> -, <i>p</i> -
$-\text{NHCOR}, -\text{OCOR}, -\text{OR}$	aktivira	<i>o</i> -, <i>p</i> -
$-\text{R}, -\text{Ar}$	slabo aktivira	<i>o</i> -, <i>p</i> -
$-\text{X}, -\text{CH}_2\text{X}$	slabo deaktivira	<i>o</i> -, <i>p</i> -
$-\text{NO}_2, -\text{SO}_3\text{H}, -\text{CN}, -\text{CF}_3, =\text{C}=\text{O}, \text{NR}_3^+$	jako deaktivira	<i>m</i> -

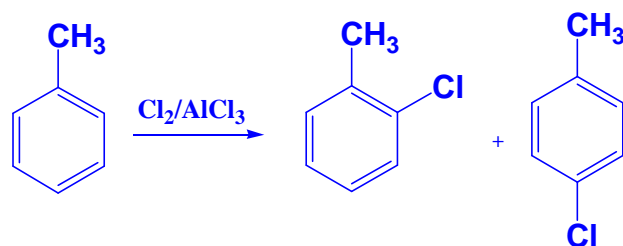
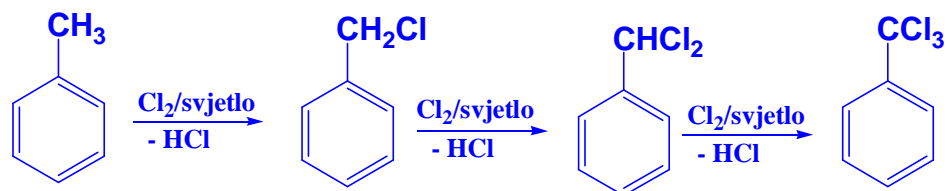
- kod višestruko supstituiranih aromata prevladava utjecaj skupine koja najjače aktivira supstituciju

14.1.3. Orijentacija i sinteza

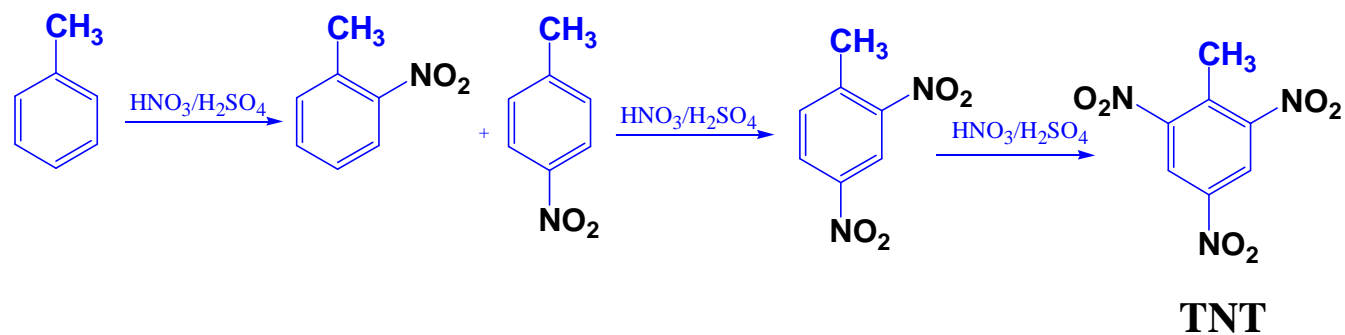

15. ARENI - alifatskoaromatski ugljikovodici

- halogeniranjem uz svjetlo i uz AlCl_3 daju različite produkte:

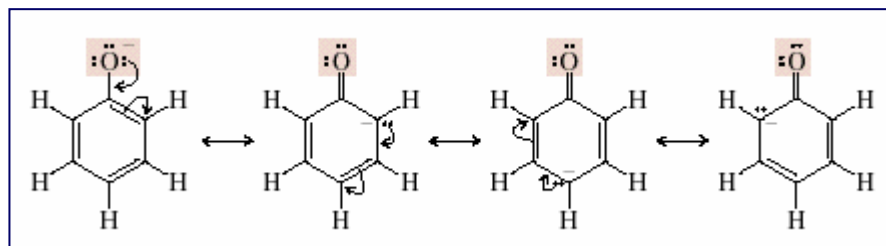

- sulfonirani areni s velikim alkilnim skupinama se koriste kao detergents
- toluen se može prevesti u TNT:

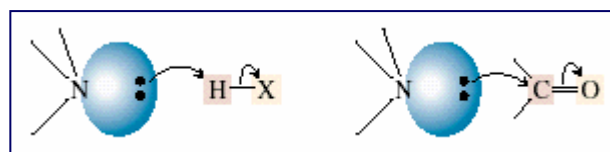
16. FENOLI I AROMATSKI AMINI

- FENOLI su krutine niskog tališta ili uljevite tekućine oštrog mirisa; mnogi posjeduju antimikrobno djelovanje
- mnogo su kiseliji od ROH (zbog stabilizacije fenoksidnog aniona rezonancijom), otapaju su u *raz.* lužinama dajući fenolate; slabije kiseline od RCOOH (ne otapaju se u vodenom NaHCO₃)

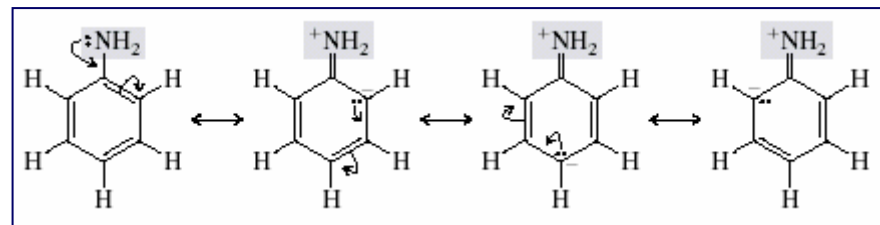
- jako aktiviraju elektrofilnu aromatsku supstituciju u *o*- i *p*-položaju, a ako u ovim položajima postoje elektron akceptorski supstituenti (npr. -NO₂) tada se kiselost fenola povećava

- **AROMATSKI AMINI** - manja bazičnost od alifatskih amina zbog delokalizacije elektronskog para N (može preći u prsten), a samo u jednoj rezonantnoj strukturi elektronski par na N može primiti proton

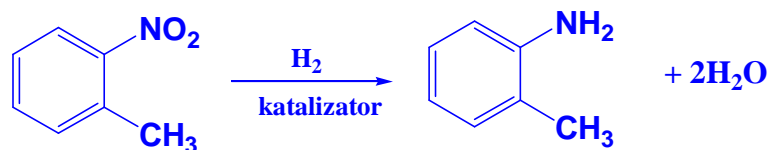

baza

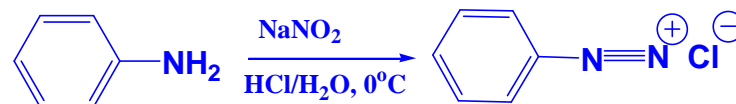
nukleofil

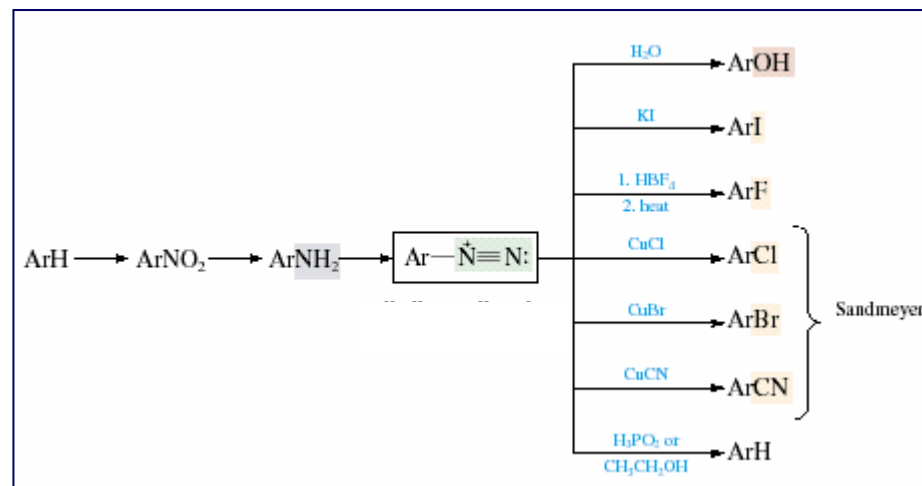

- **Laboratorijska priprava redukcijom nitro spojeva:**

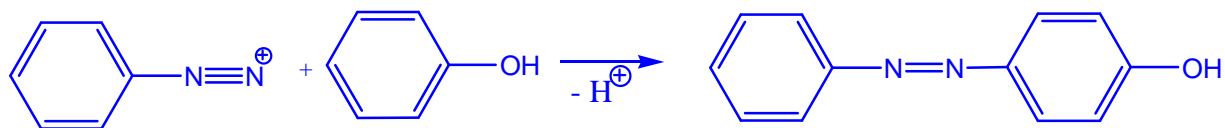
- **Diazotacija amina** - nastanak diazonijeve soli djelovanjem NaNO_2 i mineralne kiseline na amin:

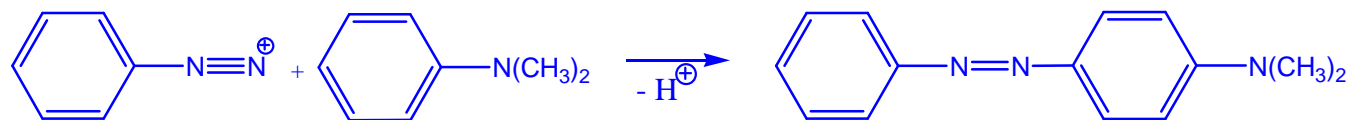

korisne pretvorbe aril-diazonijeve soli

- **Kopulacija ArN_2^+ s ArOH ili ArNH_2 - dobivanje obojenih azo-spojeva**

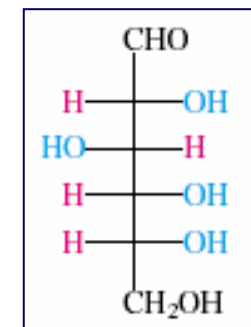
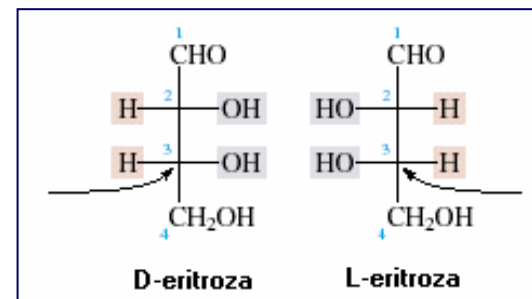
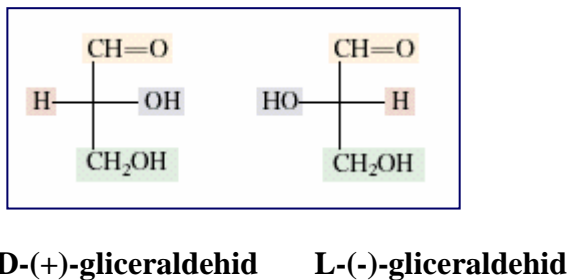
***p*-hidroksiazobenzen (crvena boja)**

***p*-dimetilaminoazobenzen (žuta boja)**

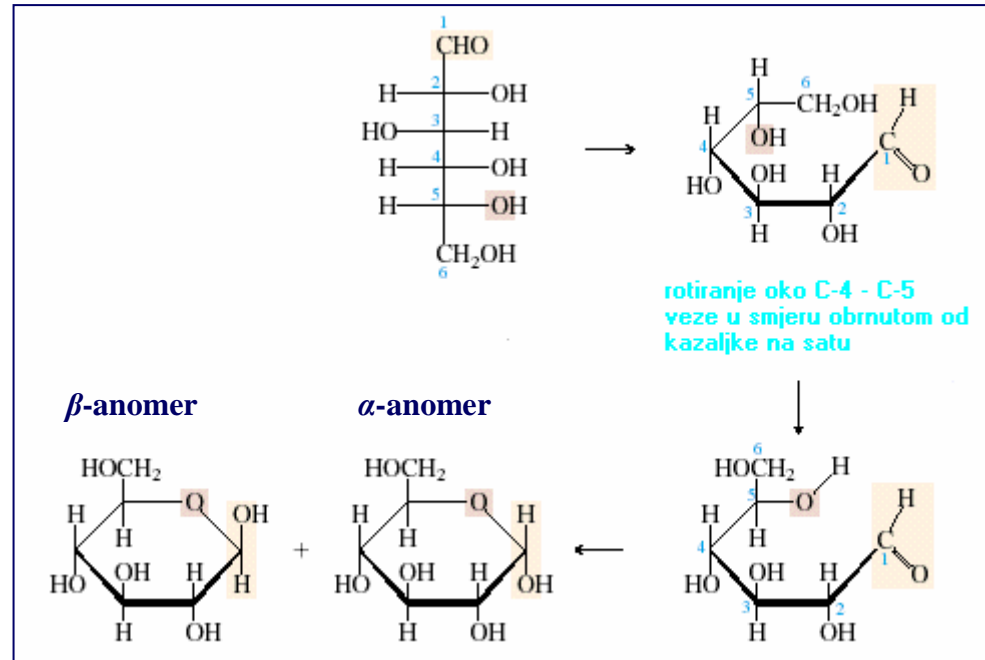
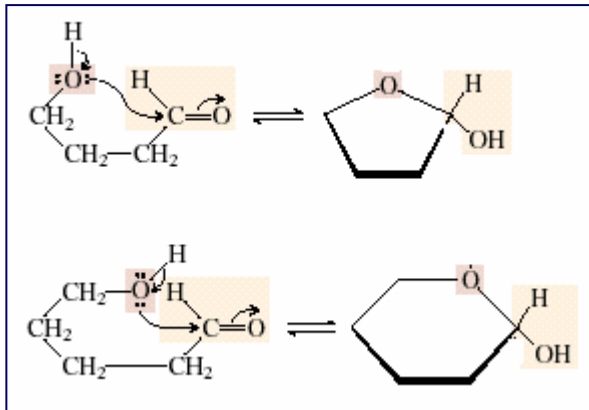
17. UGLJIKOHIDRATI

- osnovna jedinica monosaharid - polihidroksi aldehid ili keton: aldo/ketopentoza (5 C-atoma), aldo/ketohexsoza (6 C-atoma)
- nastaju fotosintezom u biljkama (glukoza - groždani šećer, fruktoza - voćni šećer)
- relativna konfiguracija: D- ili L- monosaharidi ovisno o relativnoj konfiguraciji C-atoma s najvišim rednim brojem (referentni C-atom) u usporedbi s D- i L-gliceraldehidom (Fischerove projekcijske formule):

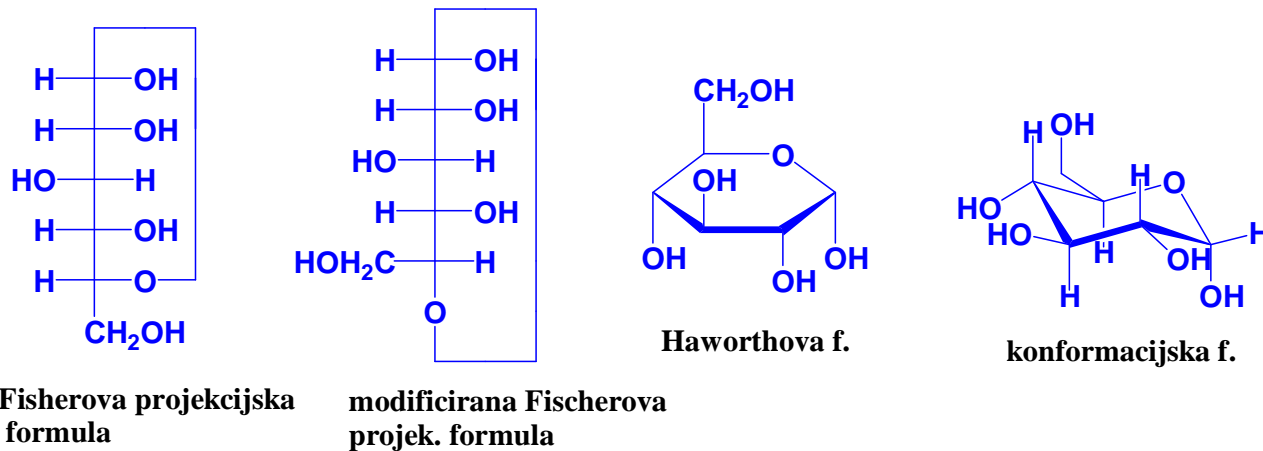
17.1. Cikličke strukture - česte u prirodi

- nukleofilnom adicijom -OH na =C=O nastaju cikličke strukture: FURANOZE (peteročlani prstenovi) i PIRANOZE (šesteročlani prstenovi); ugljik prstena koji je izveden iz karbonilne skupine naziva se anomernim ugljikom

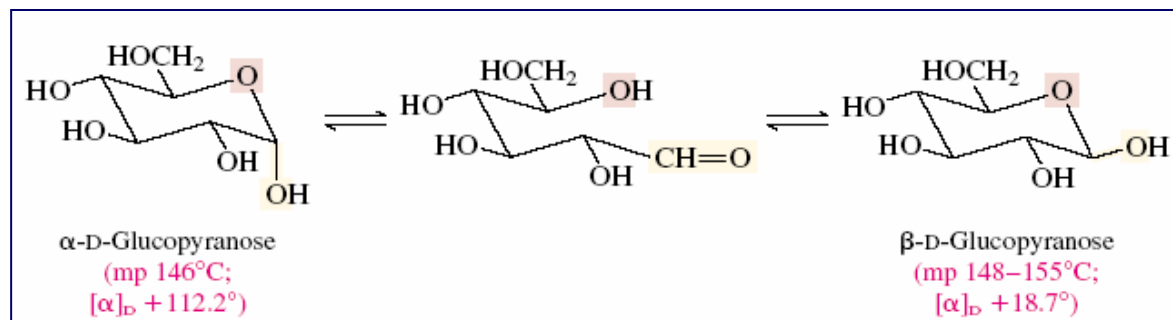

- molekula je α -anomer ako je anomerna OH skupina s iste strane kao i referentna skupina, a β -anomer ako su referentna i anomerna skupina na suprotnim stranama

- projekcijske formule iskrivljeno prikazuju duljine veza i prostorni raspored
- Haworth (N.N. 1937. god.) - formula koja predstavlja konfiguracijske odnose
- Konformacijske fomule - piranoza u konformaciji stolice (kristalografske studije)

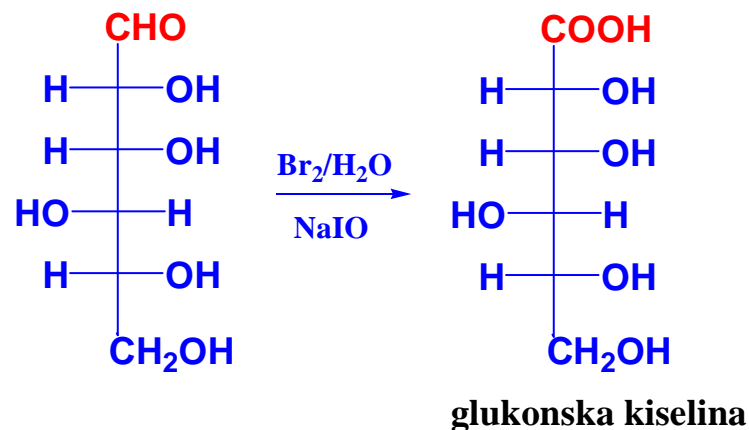

- **Mutorotacija** - u vodenoj otopini α - ili β -anomer glukoze, nakon nekog vremena, pokazuje specifičan kut zakretanja polariziranog svjetla $52,7^\circ$ zbog uspostave ravnoteže oba anomera:

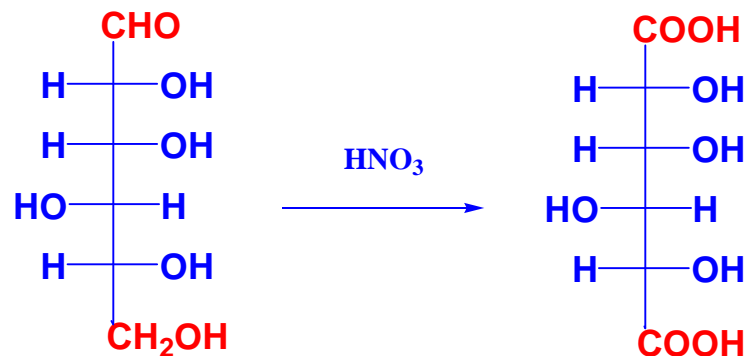

17.2. Osnovne kemijske reakcije

- Oksidacija: reducirajući su oni ugljikohidrati koji se mogu oksidirati pomoću blagih oksidacijskih sredstava (Fehling, Tollens reagens) - u prvom stupnju oksidacije aldoze nastaje aldonska kiselina

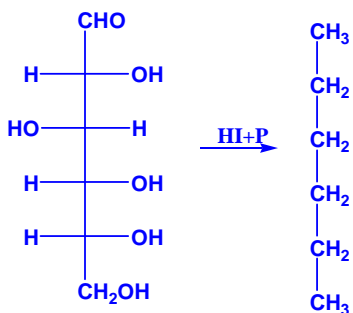

- jakom oksidacijom aldonske prelaze u aldarne kiseline (oksidira se aldehidna i terminalana OH- skupina)

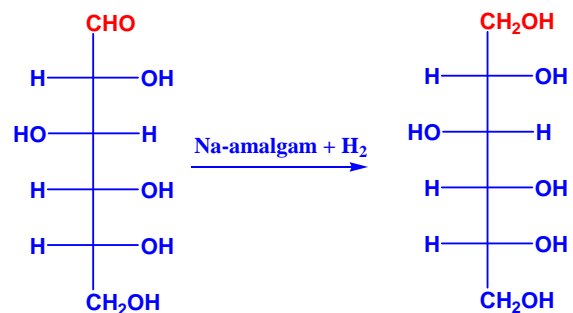

- Redukcija

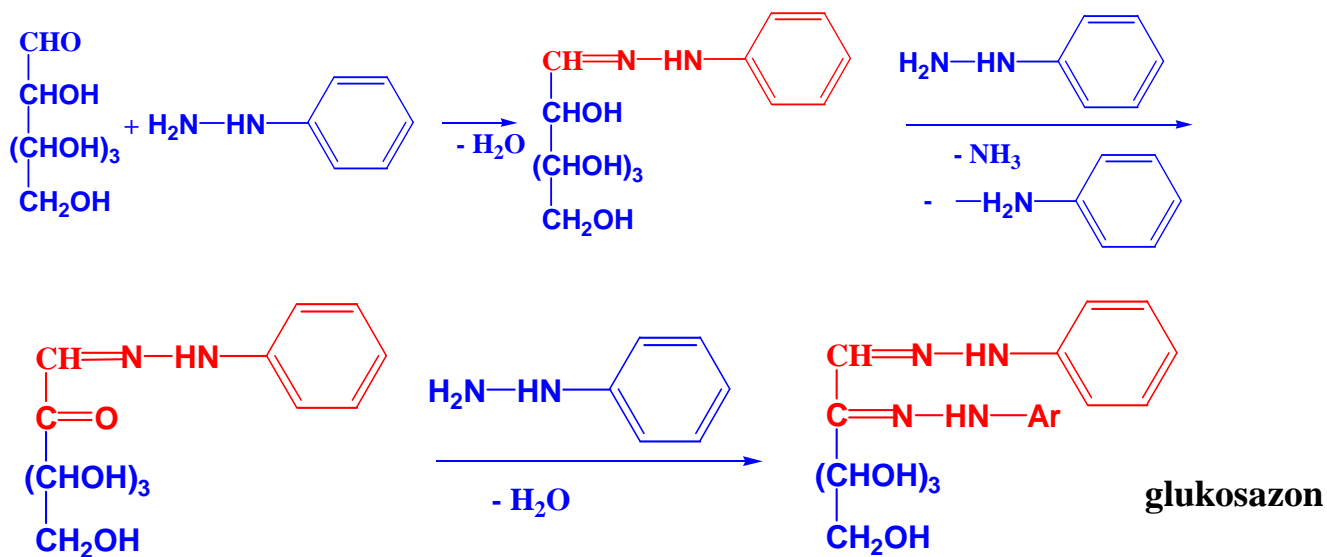
s HI + P do alkana

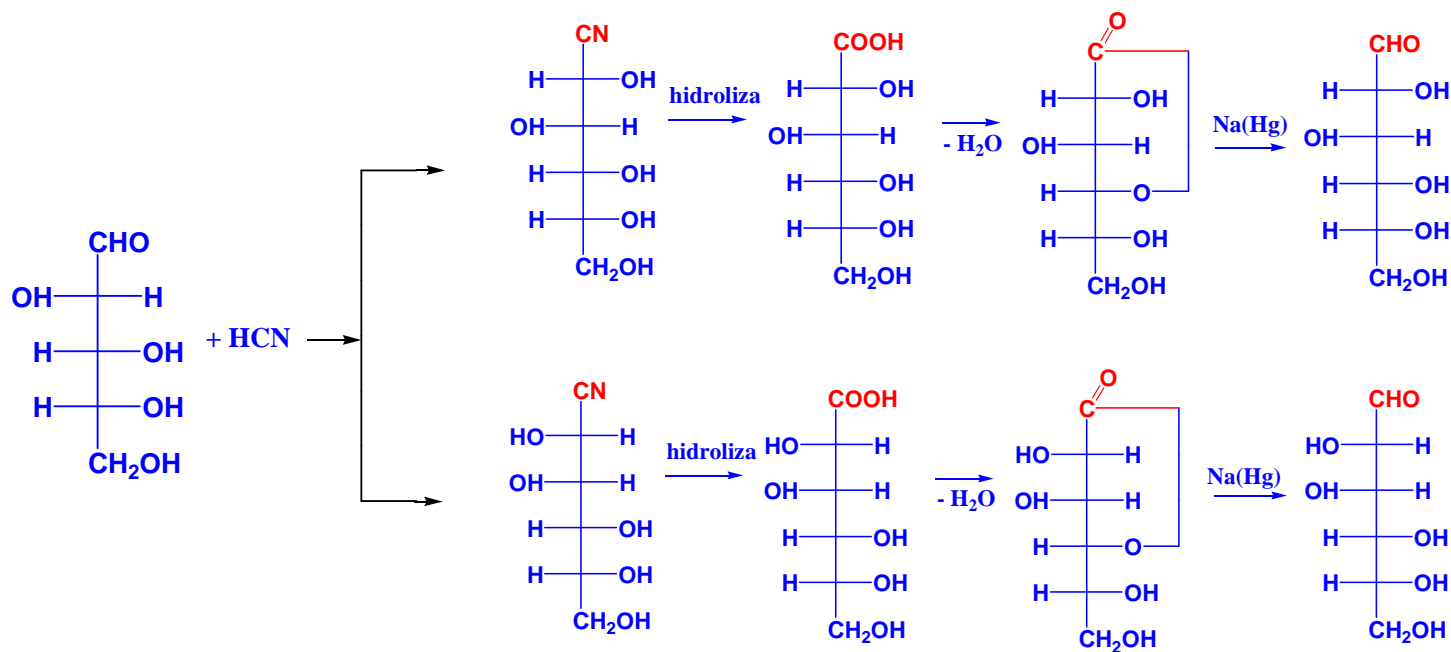
redukcija aldehidne skupine s Na-amalgamom

- Nastanak osazona (1,2-difenilhidrazonski derivat) - reakcija s fenilhidrazinom

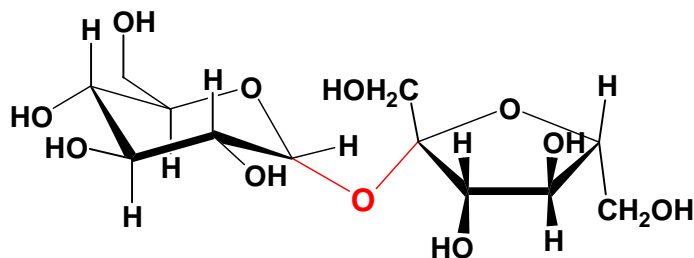
- Nastanak osazona - reakcija na karbonilnoj i α -hidroksi skupini $\rightarrow$ ugljikohidrati koji se razlikuju samo po konfiguraciji na C-2 daju identične osazone
- Kiliani-Fischerova izgradnja ugljikohidrata - aldoza se dograđuje cijanhidrirom u aldonsku kiselinu (s 1 C-atomom više od polazne aldoze); kiselina zagrijavanjem prelazi u γ -lakton koji redukcijom daje nove aldoze bogatije za jedan ugljikov atom

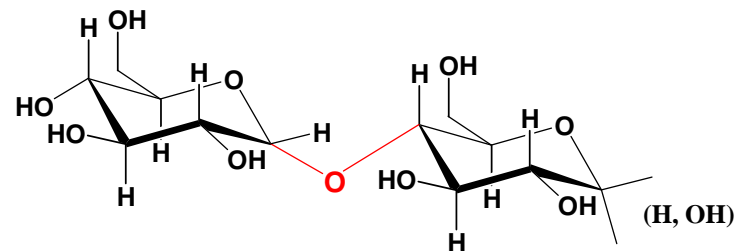
17.3. Oligosaharidi i polisaharidi

- Oligosaharidi - glikozidi s 2-10 monosaharida povezanih glikozidnim vezama (disaharidi, trisaharidi...); glikozidi s više od 10 monosaharida su polisaharidi

- Disaharidi - glikozidi građeni od 2 monosaharida povezana glikozidnom vezom:

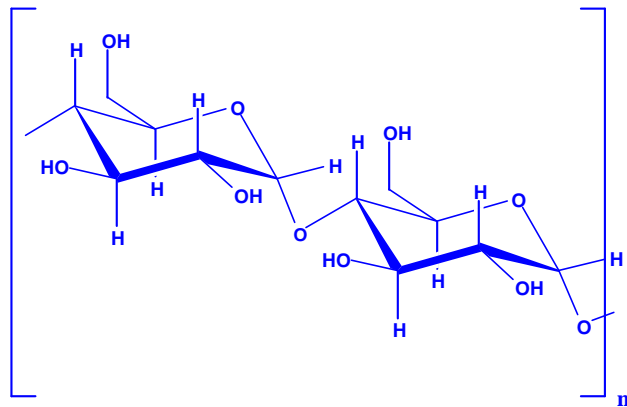

saharoza - glukoza vezana na fruktozu *α -glikozidnom vezom*

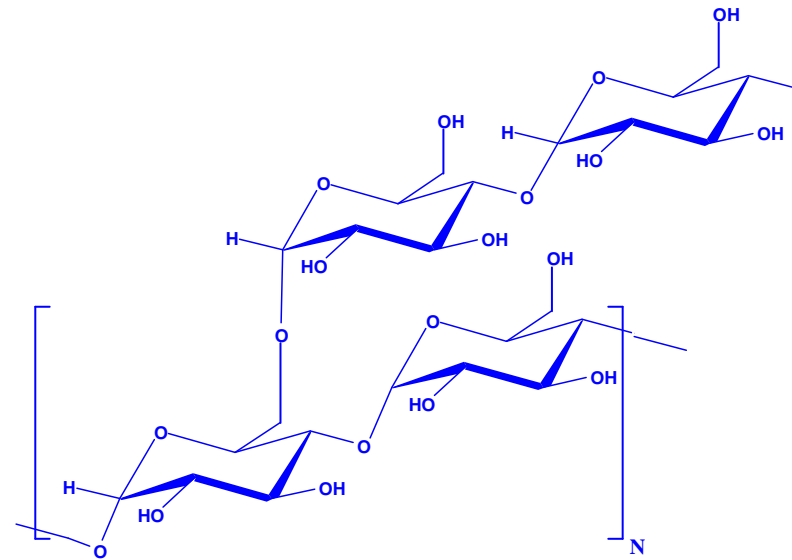

maltoza - dobiva se djelomičnom hidrolizom škroba

- Škrob – polisaharid, sastoji se od 25% nerazgranatog polisaharida amiloze i 75% razgranatog dijela amilopektina;
- D-glukoza u amilozi je povezana tako da je anomerni C-atom jedne glukoze vezan za C-4 druge glukoze α -glukozidnom vezom, lanac je savijen u uzvojnici (6 glukozidnih ostataka po navoju);
- amilopektin se razlikuje od amiloze po tome što je nije topljiv u vodi i na *ca.* 25 glukozi ima pobočni poliglukozi lanac

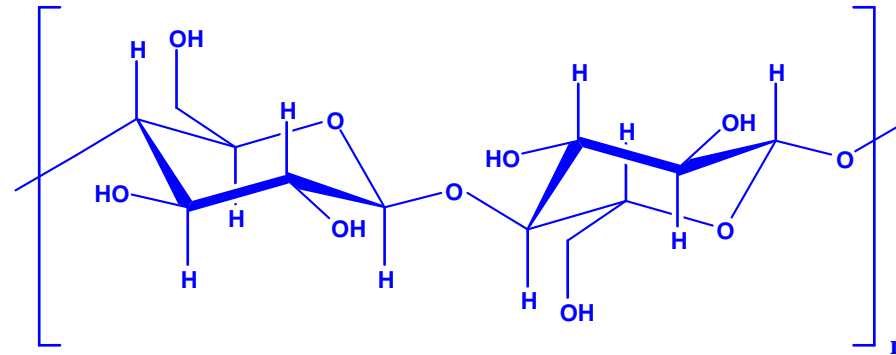

amiloza

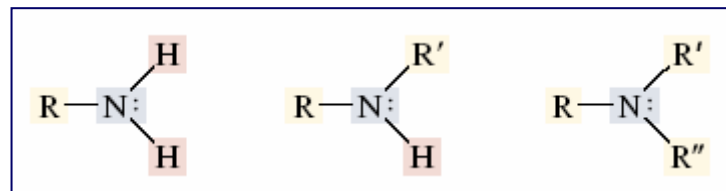
amilopektin

- **Celuloza** - polisaharid, sastoji se od molekula glukoze povezanih 1,4- β -glukozidnom vezom;
- razlikuje se od amiloze jer ima β -konfiguraciji, a sastoji se od dugih paralelnih lanaca međusobno povezanih vodikovim vezama;
- skupine celuloznih lanaca koje se nazivaju fibrili uvjetuju vlaknastu strukturu materijala

18. AMINI

- organski derivati NH_3 , a mogu biti:

primarni

sekundarni

tercijarni

- izrazito bazični spojevi zbog slobodnog elektronskog para na N:

ionski spojevi (soli)

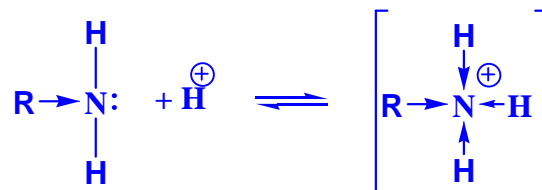
- Fizička svojstva:** niži su plinovi, viši su tekućine: amini do 4 C-atoma su topljivi u vodi (vodikove veze), a iznad 6 C-atoma nisu topljivi u vodi nego u *raz.* HCl; vodikova veza (N-H-N) slabija je u odnosu na vodikovu vezu kod ROH

18.1. Kemijske reakcije

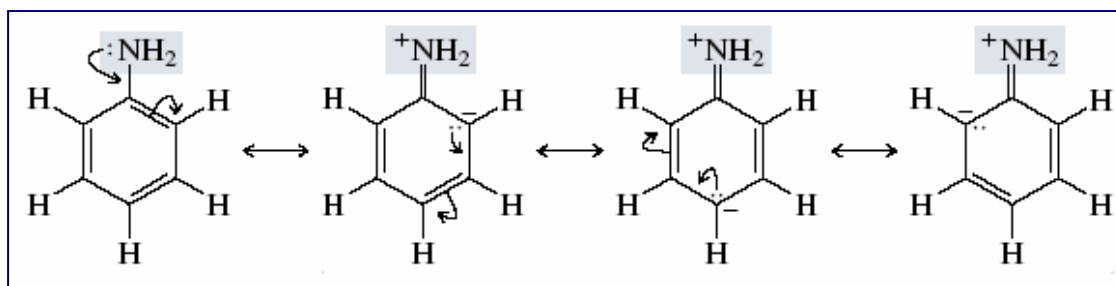
- bazičnost: bazičniji od vode, manje od OH^- , reagiraju s H_2O :

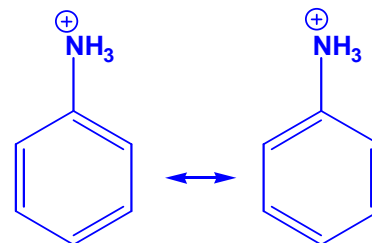
- alifatski amini ($K_B = 10^{-3} - 10^{-4}$) su bazičniji od NH_3 ($K_B = 1,8 \times 10^{-5}$) - alkilne skupine odbijaju elektrone što dispergira (stabilizira) pozitivan naboj i povećava bazičnost:

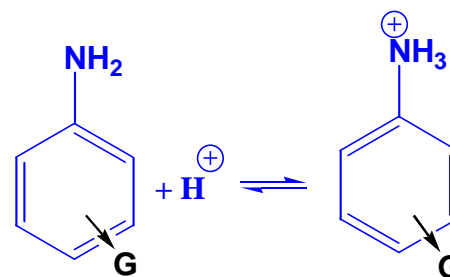
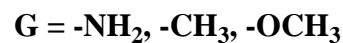
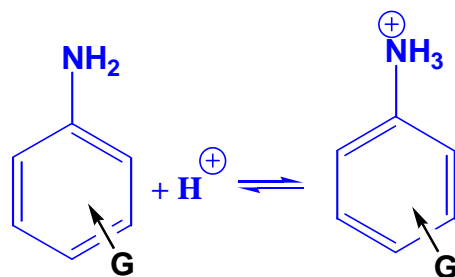
- aromatski amini su manje ($K_B = 10^{-9}$) bazični od NH_3 , što se objašnjava rezonantnim strukturama npr. anilina (u 3 rezonantne strukture N je pozitivan i teško prima proton)

- kada anilin primi proton prelazi u anilinijev ion - elektronski par na N prima proton, moguće su samo dvije rezonantne strukture, pa je anilinijev ion manje stabiliziran rezonancijom od anilina:

- manja bazičnost aromatskih amina posljedica je i elektron-privlačenja fenilne skupine: C-atomi fenilne grupe su sp^2 -hibridizirani i više su elektronegativni u odnosu na sp^3 -hibridizirane alkilne C-atome
- skupine na aromatskom prstenu utječu na bazičnost $Ar-NH_2$ - ako skupina otpušta elektrone, stabilizira kation i povećava bazičnost, te aktivira EAS; ako skupina privlači elektrone, destabilizira kation, smanjuje bazičnost i deaktivira EAS:

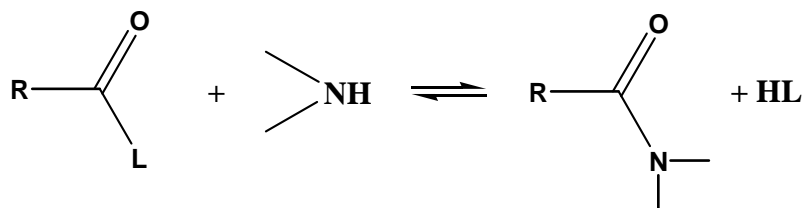
- reakcije nukleofilne supstitucije:

ALKILIRANJE AMINA:

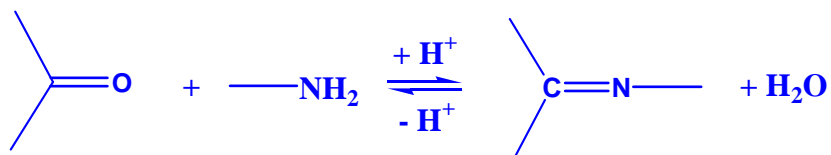

kvarterna amonijeva sol ne reagira s OH^- , ima osobine površinski aktivnih tvari

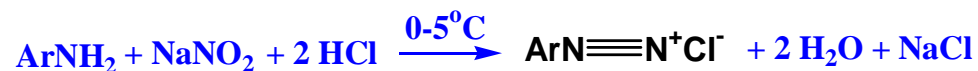
PREVOĐENJE U AMIDE:

PREVOĐENJE U IMINE:

- **Elektrofilna aromatska supstitucija** - skupine $-\text{NH}_2$, $-\text{NHR}$, $-\text{NR}_2$ jako aktiviraju EAS i usmjeravaju supstituciju u *o*- i *p*- položaj; često se amini prevode u amide (zbog zaštite amino skupine) kako bi se smanjila reaktivnost u EAS, a lužinom se ponovno iz amida dobije amin
- **Diazotacija** - reakcija primarnih amina s nitritnom kiselinom

aril-diazonijeva sol

Diazonijeve soli reagiraju:

- a) reakcijama zamjene - dušik se zamjenjuje drugom skupinom:

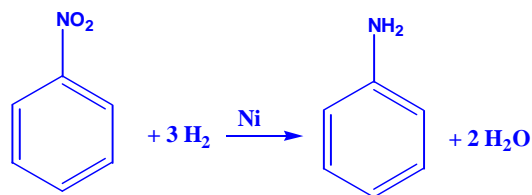

- b) reakcijama kopulacije - nastaju azo spojevi (bojeni spojevi):

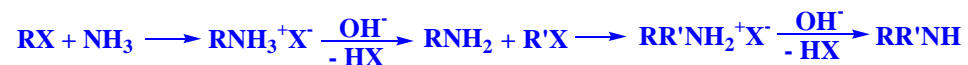

18.2. Mogućnosti priprave

- Redukcija nitro-spojiva:

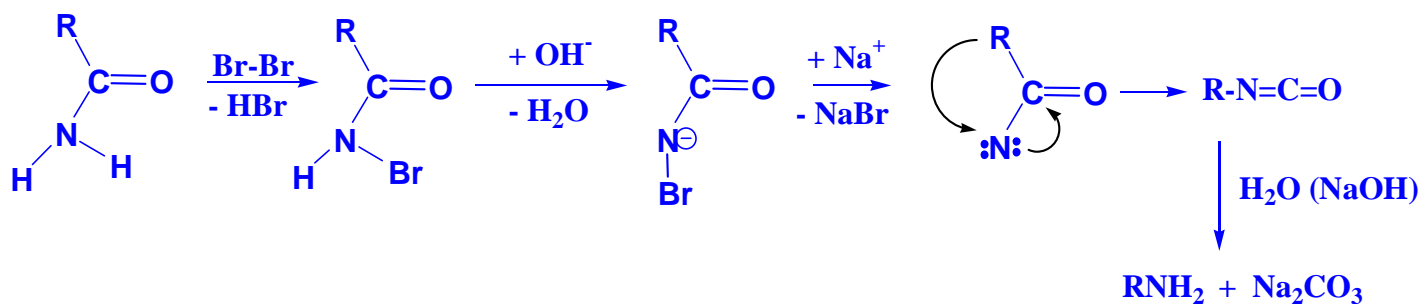
- Amonoliza:

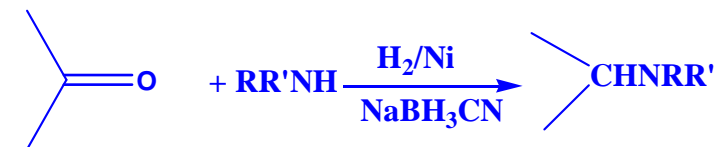
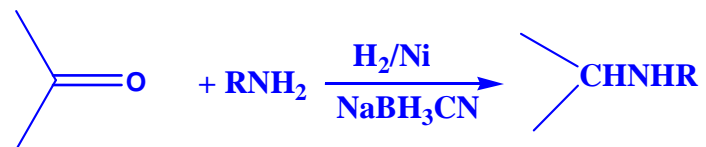
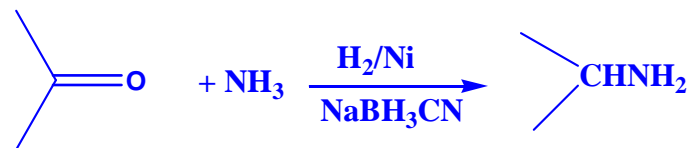
- Redukcija nitrila:

- Hoffmanova odgradnja amida - za primarne amine:

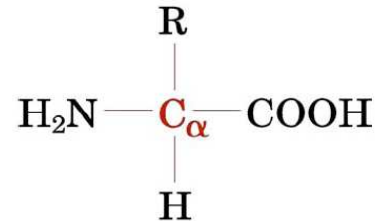

- Reduktivno aminiranje aldehida i ketona:

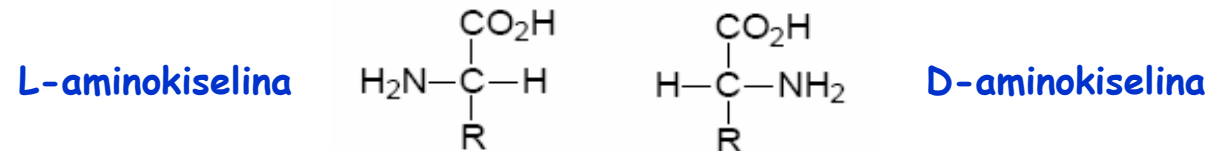

19. AMINOKISELINE

- većina aminokiselina s amino skupinom na α -C atomu karboksilne kiseline

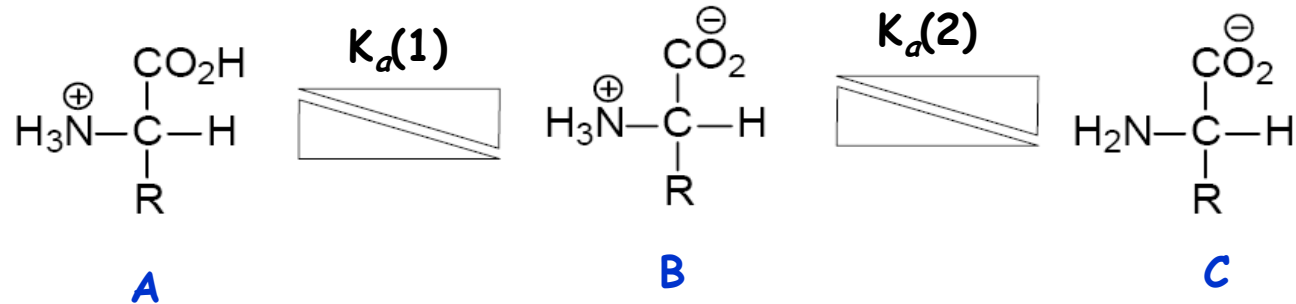
- uz iznimku glicina, aminokiseline (u proteinima) imaju jedan kiralni centar (α -C atom) - sve osim cisteina imaju apsolutnu konfiguraciju (S)
- za prikazivanje konfiguracije aminokiselina obično se koriste Fischerove projekcijske formule - pripisuje im se D- ili L- relativna konfiguracija prema načelima za ugljikohidrate, a osnova je α -amino skupina (prirodne su L-aminokiseline):

- 20 aminokiselina u proteinima - neke od njih su esencijalne (organizam ih ne može sam sintetizirati, već ih uzima iz prirode)

19.1. Kiselo-bazna svojstva

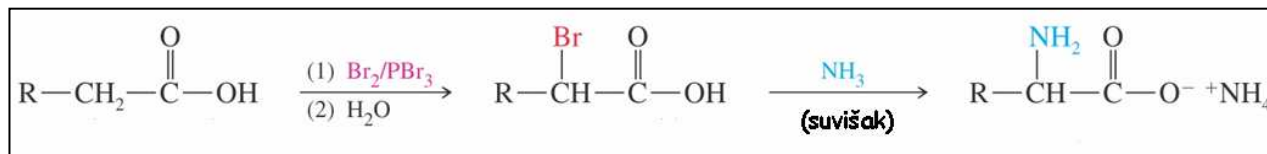
- amfoteran karakter - točna struktura aminokiseline ovisi o pH:
  - pH < 1 aminokiselina u obliku protoniranog kationa **A**
  - pH > 12 aminokiselina u obliku aminokarbonsilatnog aniona **C**
  - pH 1 - 12 aminokiselina u zwitterionskom obliku **B** uz manju ili veću količinu **A** ili **C**

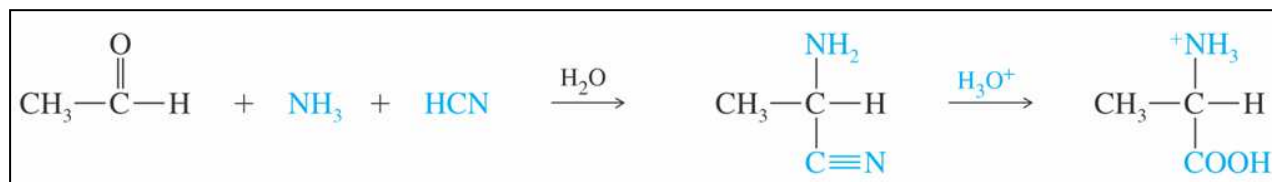
- izoelektrična točka, pI : pH-vrijednost pri kojoj je aminokiselina u električki neutralnom obliku (B), $pI = (pK_a(1)+pK_a(2))/2$
- u izoelektričnoj točki aminokiseline pokazuju najmanju topljivost i mogu se lako izolirati

19.2. Mogućnosti priprave

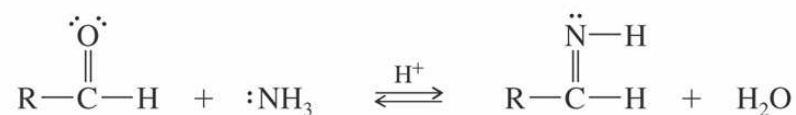
- Perkinova sinteza (1858. god.) - zbog niskog iskorištenja ne primjenjuje se često:

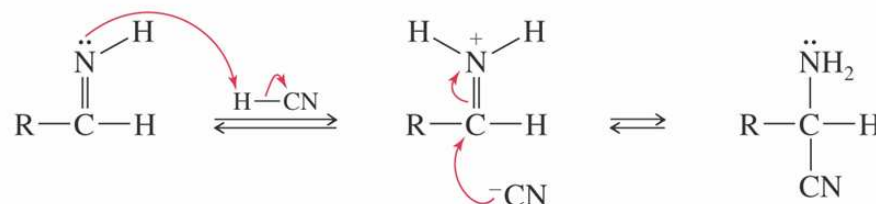
- Streckerova sinteza - iz karbonilnih spojeva uz NH_3 i CN^-

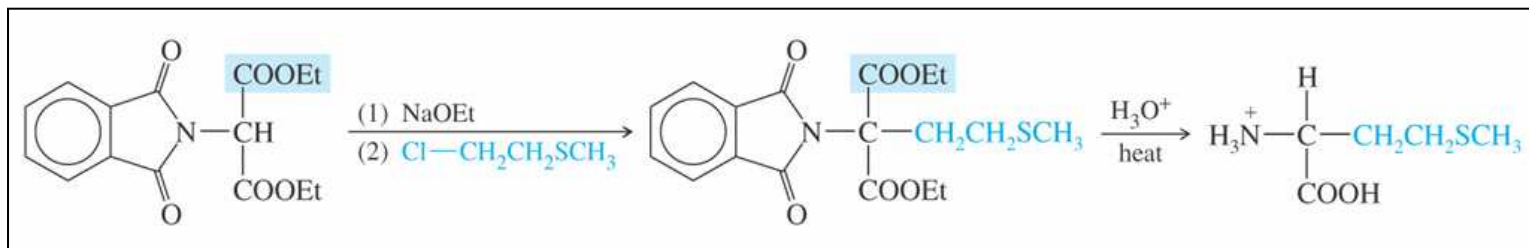
Aldehid reagira s amonijakom uz nastanak imina

Cijanid napada imin

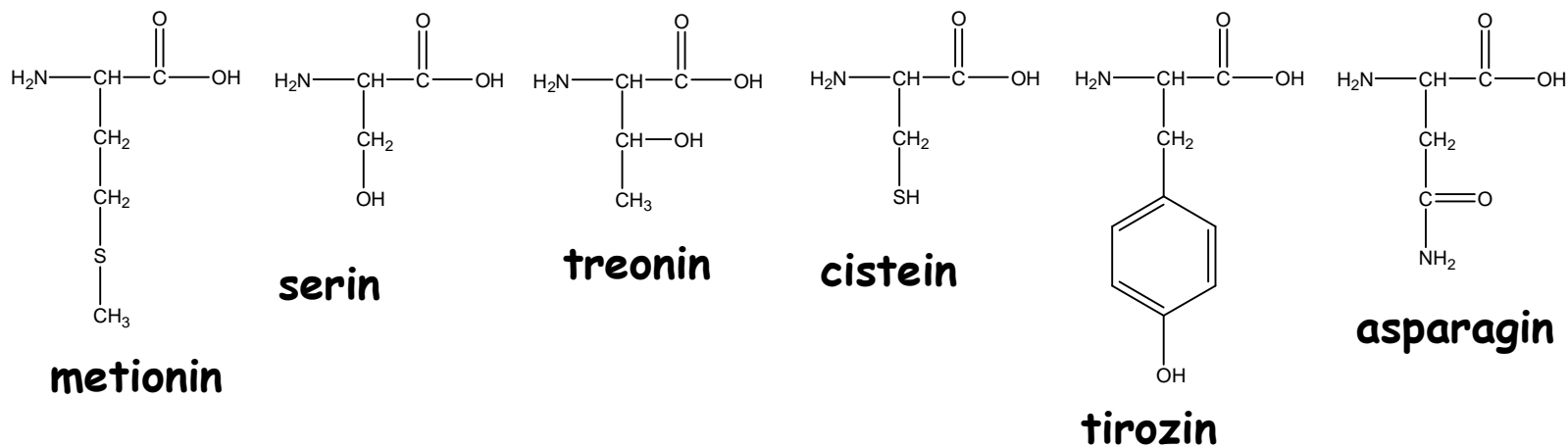

- **Gabrielova sinteza - preko enolata malonskog estera (opći postupak)**

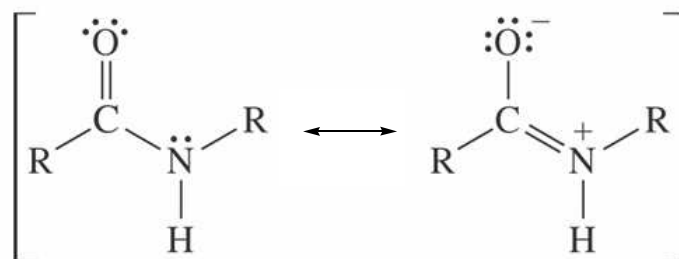
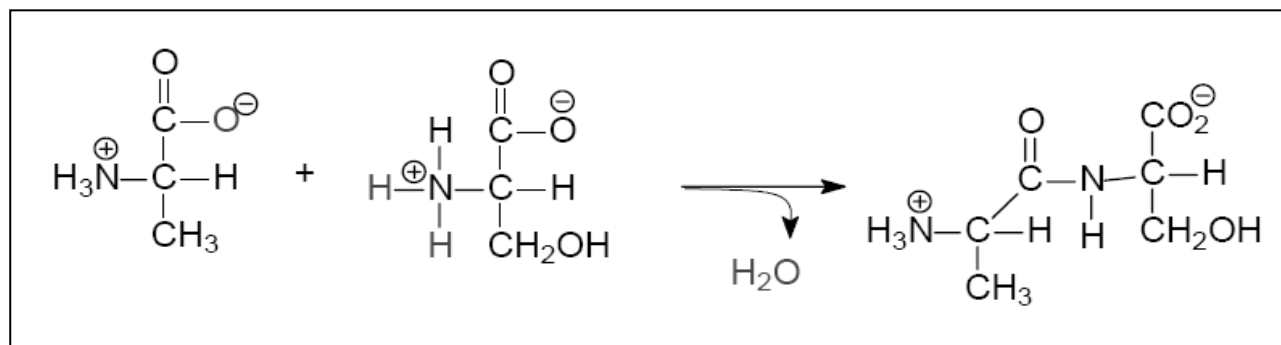
NAPOMENA: u svim postupcima dobivaju se racemične aminokiseline

19.3. Primjeri aminokiselina

20. PEPTIDI I PROTEINI

- peptidi su poliaminokiseline s $M_r < 5000$ koje sadrže 20-40 aminokiselina uzajamno spojenih amidnim (peptidnim) vezama (disulfidne veze -S-S- mogu se pojaviti među molekulama cisteina)

rezonancija peptidne veze

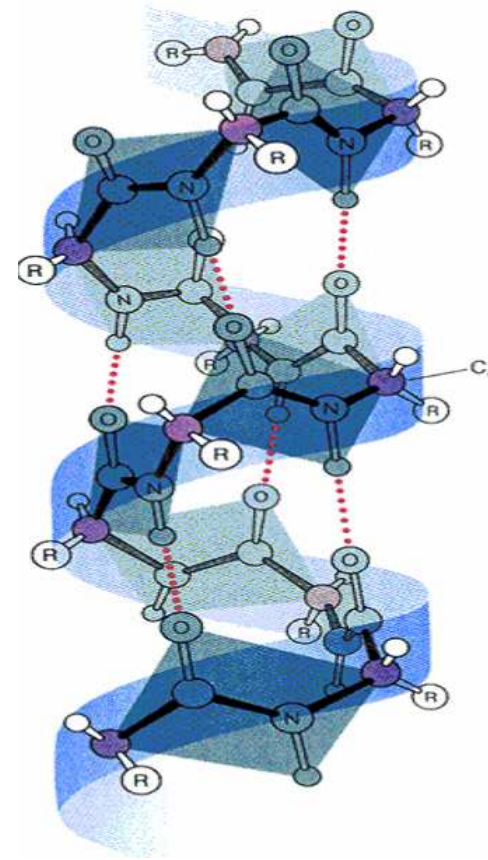
- peptidi su dijelovi proteina; a kod određivanja strukture proteina primjenjuju se kemijski i enzimski postupci razgradnje u peptidne fragmente

- **ANALIZA AMINOKISELINA:** hidrolizom peptida s HCl oslobađaju se sastavne aminokiseline koje se kromatografski analiziraju
- **ANALIZA TERMINALNIH SKUPINA:**
  - za analizu N-terminalne aminokiseline (sa slobodnom amino skupinom na kraju) koristi se:
    - postupak Edmanove odgradnje koja uključuje reakciju peptida s fenilizotiocijanatom uz očuvanje preostalog dijela peptida
    - Sangerov reagens (1-fluor-2,4-dinitrobenzen)
  - za analizu C-terminalne aminokiseline (sa slobodnom karboksilnom skupinom na kraju) koristi se enzim karboksipeptidaza (koji nastavlja hidrolizu C-terminalne jedinice preostalog peptida sve do osnovnih aminokiselina)
- **SLIJED (SEKVENCIJA) AMINOKISELINA** (primarna struktura proteina): kod manjih proteina koriste se postupci poput Edmanove odgradnje, a za selektivno cijepanje peptidnih veza primjenjuju se specifični enzimi proteaze

- proteini (bjelančevine)-su polipeptidi velike M_r
- konjugirani proteini - sadrže uz lanac aminokiselina i druge komponente koje se nazivaju prostetičke skupine
- primarna struktura: slijed sastavnih aminokiselina i prostetičkih skupina
- sekundarna i tercijarna struktura: trodimenzijska usmjerenost molekule
- kvarterna struktura: raspored mnogolančanih proteinskih kompleksa

Primjeri sekundarne strukture proteina:

α -uzvojnica (heliks) -
konformaciju α -uzvojnice
uzrokuju intramolekulske
vodikove veze između
karbonilnog kisikovog atoma i
amidnog vodika svake treće
aminokiseline u lancu

- β -naborana ploha (peptidni lanac poprima cik-cak raspored, a paralelni lanci su uzajamno spojeni vodikovim vezama); javlja se kada su polipeptidni lanci paralelni ili antiparalelni

